

Патріарша комісія “Справедливість і мир”
Української Греко-Католицької Церкви
Інститут релігії та суспільства
Українського Католицького Університету

Юліян БУСІАНІ

МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ

Ще один погляд на життя й діяльність

Львів
“Друкарські куншти”
2009

Юліян Бусганг. *Митрополит Шептицький. Ще один погляд на життя й діяльність* / перекл. з англ. Роман Скакун. Львів: “Друкарські куншти” 2009, 52 с.

Стаття Ю. Бусганга перекладена за виданням: Julian J. Bussgang. *Metropolitan Sheptytsky: A Reassessment* // *Polin* 21 (2008) 401–435. Вона вийшла також у Польщі: Julian J. Bussgang. *Popovna ocena Metropolity Szepetyckiego*. Warszawa 2009. Передмову до польського перекладу статті Бусганга на замовлення видавців, оо. Василян, написав Мирослав Маринович. Оригінальний текст її вміщено і в українському виданні.

Публікація цієї брошури приурочена до 65-ліття з дня відходу у вічність Слуги Божого Митрополита Шептицького і призначена для всіх, хто подивляється його життя і вшановує його пам'ять.

ЗМІСТ

Леся Коваленко

Передмова до українського видання.....4

Мирослав Маринович

Митрополит Андрей Шептицький: тест для Європи
(Передмова до польського видання).....6

Юліян Бусганг

Митрополит Шептицький. Ще один погляд
на життя й діяльність 15

Додаток

Пастирське послання митр. Андрея Шептицького
з нагоди проголошення Української Держави
(1 липня 1941 року, Львів) 49

ПЕРЕДМОВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

Дорогий Читачу, пропонуємо Твоїй ласкавій увазі книжку, яка є символічною, попри її невеликий обсяг.

Публікована тут стаття д-ра Юліяна Бусанга написана у стислій, простій, але дуже обґрунтованій манері – майже кожне твердження подається з посиланням. Вона присвячена справі визнання Митрополита Андрея Шептицького Праведником світу. Точніше, вона стосується питання невирішеності цієї справи.

Основними підставами для такого визнання, на думку автора, є свідчення тих, кого Митрополит урятував від неминучої смерти в час Голокосту. Аналізуючи їхні аргументи, а також аргументи супротивні, автор усього на 15 сторінках своєї статті заторкує найбільш обговорювані сьогодні контраверсії нашої суспільної пам'яті щодо Другої світової війни: українсько-єврейські стосунки, роль Католицької Церкви, ментальні стереотипи тощо.

Для автора – єврея, що народився у Львові перед війною, – ця публікація не є першим публічним “діалогом” із “Яд-Вашемом”. Відомий у Сполучених Штатах Америки інженер, він разом із дружиною присвячує вільний час збереженню та популяризації свідчень поряткованих від Голокосту, оскільки переконаний у значущості імперативу “Ми не повинні забувати!”.

Український переклад статті Бусанга разом із перекладами *Щоденника Львівського гетто* (Спогади рабина Давида Кахане” 2003) та автобіографічної книги Курта Левіна *Мандрівка кризь ілюзії*, (2008) можна розглядати як своєрідну трилогію, якою Інститут релігії та суспільства Українського Католицького Університету і його партнери вшановують пам'ять Митрополита Шептицького. Символічно, що стаття виходить у ювілейний для пам'яті Митрополита рік, а саме: напередодні 65-ліття з дня його смерті.

Якщо сумарна мета цих публікацій – це вшанування того, хто в пам'яті чи в серці багатьох є Святим, то для євреїв їхня ініціатива у “справі Шептицького” має додаткову мотивацію, а саме: “гранично ясно показати, чому “Яд-Вашем” повинен без подальших зволікань віддати належне мужності й людинолюбству Шептицького, який урятував стільки єврейських життів”. Ця місія – проста і складна водночас.

Вона проста, бо автор послідовно аналізує всі стереотипи, які впливають на затягування справи зі згаданим визнанням, і логічно їх спростовує. Складна, бо один, навіть найкращий, текст не може автоматично викликати позитивне рішення на користь Митрополита. Адже чинні сьогодні стереотипи формувалися десятками років, сотнями публікацій про “злочини” Митрополита, “уніятів”, українських націоналістів та євреїв-сіоністів, а також тисячами упереджених “доброзичливців”. Скільки ж тепер треба років, публікацій та людей, щоб ці стереотипи спростувати, нарешті побачити й визнати правду?

Не можна не погодитися з Мирославом Мариновичем, автором передмови до польської публікації статті Бусанга: “Ця правда потрібна не душі Шептицького: вона як душа праведника давно вже спочиває на лоні Авраама. Ця правда потрібна нам: без неї наші давні противленства не можуть стати минулим, а тому весь час актуалізуються”. Звичайно, визнання праведності, як і святості, потрібне не Митрополитові, а нам і нашим дітям. І без нас, без нашого розуміння і усвідомлення цього тут і зараз (поки живі ще свідки) воно не відбудеться.

У згаданій передмові М. Мариновича, що називається: “Митрополит Андрей Шептицький: тест для Європи”, також проаналізовано усталені стереотипи. Автор виходить із засновку, що несприйняття Митрополита “Яд-Вашемом” пов'язане з загальноприйнятим досі непропорційним ставленням до двох тоталітаризмів ХХ століття: “Нацизм – це абсолютне зло, комунізм – це прикра помилка”. Отже, ставлення до постаті Митрополита з його “дилемами гуманістичного вибору” є тестом: “Бо вона [постать Митрополита] якраз сигналізує про можливість формування такої світоглядної площини, в якій двоголовість тоталітарного зла знайде своє несуперечливе концептуальне пояснення”.

Сподіваюся, Європа зможе скласти екзамен на зрілість і відкоригувати своє ставлення до комуністичного зла. Адже вона вже намагається виконати це “домашнє завдання” – скажімо, прийнявши 2006 року в Парламентській Асамблеї Ради Європи та 2 квітня ц. р. в Європарламенті резолюції про засудження комунізму.

Коли ж своє домашнє завдання виконає Україна?

Леся КОВАЛЕНКО,
голова Патріаршої комісії “Справедливість і мир” УГКЦ,
директор Інституту релігії та суспільства УКУ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ:

ТЕСТ ДЛЯ ЄВРОПИ

(Передмова до польського видання)

Євреї навчили людство багато чому – зокрема, вони і далі вчать нас одній надзвичайно важливій справі: *вмінню залишатися вдячним*.

Минуло вже майже 70 літ, як Митрополит Андрей Шептицький з очолюваною ним Греко-Католицькою Церквою, зокрема зі своїм братом Климентієм Шептицьким, архимандритом Унівської Свято-Успенської Лаври, розгорнули в умовах гітлерівської окупації цілу мережу порятунку приречених на знищення євреїв. За підрахунками, близько 200 євреїв було порятовано ними з ризиком для власного життя і для Церкви загалом. Минають роки, міняються епохи, але декілька з тих урятованих, які все ще живуть, невтомно й віддано домагаються прослави Митрополита Андрея як Праведника світу в очах євреїв, а також сприяють беатифікаційному процесові Слуги Божого Андрея Шептицького в Католицькій Церкві. Чимало людей на їхньому місці втомилися б, розчарувалися і, врешті, відступили б перед нездоланими скелями доктрин та ідеологічних установок. Ті ж вдячні євреї, натомість, стоять стійко і не тільки не знеохочуються виявляти свою вдячність самі, але й заохочують до цього інших (як, для прикладу, врятований братами Шептицькими д-р Курт Левін заохотив до написання статті д-ра Юліяна Бусганга). Отож можна не сумніватися відразу у двох речах: по-перше, оскільки вони у “Яд-Вашем” невтомно стукають, їм колись-таки відчиниться; по-друге, коли все-таки відчиниться, то заслуга в цьому буде майже виключно їхня.

***

Світ уже давно простив німецькому народові, що з затемнення його духу розпочалася чи не найкривавіша Друга світова війна. Сьогодні мало хто й згадає, які ще народи брали участь у цій війні на боці нацистів. Проте є щось феноменальне у тому, що тема міфічного “колабораціонізму Митрополита Андрея Шептицького з нацистами” залишається улюбленою темою полемічних баталій, які час від часу спалахують на теренах Європи. Згадки про неfortunне його привітання Гітлерові в липні 1941 року, про участь капеланів Греко-Католицької

Церкви в дивізії Вафен-СС “Галичина” стали ідеологічними ярликами, якими припечатують будь-які зусилля належно прославити ім’я Митрополита у вдячній пам’яті світу.

Стаття д-ра Бусганга є ще однією спробою спокійно розглянути полемічні аргументи й відновити правдиві обставини того часу. Ця правда потрібна не душі Шептицького: вона як душа праведника давно вже спочиває на лоні Авраама. Ця правда потрібна нам: без неї наші давні противленства не можуть стати *минулим* і весь час актуалізуються. Тому насправді тема згаданого “колабораціонізму” Шептицького є тестом, що його Європа ніяк не може досягнути.

Як на мене, головна причина цього – у різному ставленні до двох тоталітаризмів ХХ століття. Мовляв, нацизм – це абсолютне зло, комунізм – це прикра помилка. Відтак кожен, хто мусив шукати порятунку від нацизму в комуністів, – виправданий, тоді як той, хто надіявся знайти порятунок від комуністів у нацистів, – проклятий навіки. Проте згадаймо дивовижну метафору з фільму А. Вайди “Катинь”, а саме: на мосту через Сян зустрічаються втікачі і від нацистів, і від совітів. Чи не назвати нам тих других “колаборантами з гітлерівцями”? Чому вони не здогадалися у 1939-му, що у 1945-му переможуть ті, від кого вони втікали?

Питань можна нанизувати багато. Митрополит Андрей послав стандартні привітальні листи і Гітлерові (1941 року), і Сталінові (1944 року). Чому зауважують перший лист і впритул не помічають другий? Чому не звинувачують Митрополита у колабораціонізмі зі сталінським режимом? Або відколи це участь капеланів, спрямованих в армію для виконання душпастирських обов’язків щодо військовослужбовців, прирівнюється до відповідальності за дії самої армії? Так могли мислити войовничі атеїсти більшовицького покоління, які розстрілювали капеланів, а на їхнє місце ставили політруків, – але чи може так думати цивілізована Європа? Ніхто не може назвати жодної нацистської ідеї, яку коли-небудь усно чи писемно підтримував би Андрей Шептицький – навпаки, є достатньо писемних свідчень, що він викривав усю нелюдську природу нацизму. То в чому тоді полягає “колабораціонізм”?

Так, тяжко, дуже тяжко помилилися більшість українців-галичан (включно з їхнім Митрополитом), не розпізнавши, що “шляхетні нащадки Гете і Гайне” виявляться в той історичний момент не менш біснуетими, ніж “жорстокі азіати”. Але чи помилилися вони єдині? Чому

тоді непідсудною є сліпота Європи, яка в переможцеві над нацизмом впритул не побачила творця ГУЛАГу й Голодомору? Чи, може, Катинь для людства не така жахлива, як Майданек?

За всіма цими болісними питаннями проглядається єдино можливий висновок: у період з 1939 по 1945 рр. людство спершу досвідчило цинічну змову, а тоді криваву сутичку між двома тоталітарними драконами. Це була битва не між добром і злом, а між різними видами зла, які, проте, були разюче подібні у своєму людиноненавистстві. Жертви, принесені для перемоги над нацизмом, святі, але вони не освячують комуністичну систему, власні злочини якої волають до неба. Хай цього не помічають європейські ліві, але поляки, чию державу на очах усього світу розтерзали обидва дракони, я певен, відчувають це і розумом, і серцем!

Мало того, сьогодні ми просто зобов'язані зауважити, що перекося в оцінках комунізму й нацизму, який усе ще залишається психологічно комфортним для нинішньої Європи, не є етично й політично нейтральним. Він якраз і призводить до реваншистських настроїв у Росії. Європа розбестила Радянський Союз тим, що не лише не нагадувала йому, що саме він розпочав війну на боці Гітлера, а й надала йому моральне право визначати, хто був колаборантом, і розправлятися з ним. До чого сьогодні в Росії призводить забуття 1939-го на тлі героїки 1945-го – видно неозброєним оком.

Усі ці десятиліття над іменем Шептицького лежало нездоланне тавро, й сьогодні можна майже впевнено говорити, що головною причиною цього був геополітичний статус-кво – повоєнна система колективної безпеки. Рештки того давнього статус-кво, який колись оберігав Європу, сьогодні щораз більше оберігають лише самі себе. Постає Шептицького і тут є знаковою, бо вона якраз сигналізує про можливість формування такої світоглядної площини, в якій двоголовість тоталітарного зла знайде своє несуперечливе концептуальне пояснення.

Отож, у своїй статті д-р Юліян Бусганг не шукає відповіді на питання: “Чи помилявся Митрополит Андрей?”. І без цього зрозуміло, що, звичайно ж, часом він помилявся. Адже хто дійовий у своєму доброчинстві, той не може бути непомильним. Відповідно автор і не намагається довести, що кожен крок Митрополита був бездоганним. І врешті-решт, чи бути святим обов'язково означає бути непомильним? Якщо так, то у святцях Церкви в одну мить не залишилося б жодного святого...

Що натомість д-р Бусганг робить (причому робить надзвичайно зворушливо) – так це доводить, що кожен вчинок Андрея Шептицького був мотивований потребою дотримуватися своїх моральних принципів і справно виконувати свої обов'язки душпастиря. Робити і одне, і друге було непросто, бо світ, як уже було сказано, наче збожеволів. Опинившись поміж двома монстрами, кожна людина змушена була розв'язувати дилеми удвічі складнішого морального вибору. Тому висновок д-ра Бусганга звучить не надумано-абстрактно, а з урахуванням конкретних обставин життя Шептицького й обмеженості людських можливостей:

Шептицькому – людині, яка врятувала так багато євреїв, – вочевидь можна вибачити його очікування, пов'язані з німецькою окупацією, а також те, що він не повністю контролював жорстоке поведіння деяких своїх людей. Що є справді подиву гідне, так це те, що в тодішніх умовах він зробив так багато... Було б великою несправедливістю й далі зволікати з прославою того, хто – в час, коли інші робили так мало, – настільки наполегливо продовжував робити так багато.

Ось тут і закладено корінь проблеми. Це нечесно – сидючи сьогодні в комфортних європейських кабінетах, розумувати на тему, чого Шептицький *не зробив*. Бо хто судить іншого, той сам стає підсудним: чи не засудять колись і їх, отих наших сучасників-критиканів, що вони не зупинили тих кривд, які чиняться на їхніх очах? Натомість прислухаймося до поради д-ра Бусганга і зауважмо, що в очах історії Митрополита освячують принаймні його пастирські послання, якими він невтомно розвертав своїх вірних у бік Божих законів добра і справедливості (й вершиною яких є звернення “Не убий!”), і створення цілої мережі порятунку євреїв, і остережне звернення до Гімлера, і апеляції до Ватикану з розкриттям злочинів нацистів. Хай же справді кине каменем у бік Шептицького той, хто в ті страшні часи на його місці зробив би більше! А тих, хто випустить камінь з руки, я запрошую помолитися разом зі врятованими євреями до спільного нашого Бога – Бога Авраама, Ісаака і Якова – за те, щоб у Його очах добрі вчинки Митрополита переважили його людські слабкості й помилки.

Чимало читачів, як і я особисто, будуть вдячні д-ру Юліянові Бусанґу за те, що він узяв на себе труд відповісти на аргументи “Яд-Вашему”, якими той обґрунтовує свої сумніви та перестороги. Той факт, що свої міркування висловлює єврей, а не українець, має в цьому випадку надзвичайно важливе значення. Адже євреї є тим народом, для якого обидва тоталітаризми несли все-таки різної міри загрозу. Якщо комунізм нищив передусім релігійно-етнічну основу вибраного народу, то нацизм поклав собі за мету знищити його фізично. То чи може зрозуміти Шептицького, так би мовити, колективна свідомість єврейства?

Що ж, я не здивуюся, якщо когось переконати таки не вдасться. На це нема ради: кожен народ має своїх непримиренних. Але, як свідчить давня приповідка (і яку, кажуть, любив повторювати сам Шептицький), “Божі млини мелють поволі”. Я вірю, що і євреї колись пригадають, що на Збручі чи на Сяні зустрічалися поїзди з євреями-утікачами, що рятувалися від жаків як нацизму, так і комунізму, і не вірили розповідям одне одного. Я вірю, що і для самих євреїв стане промовистим те, скільки їхніх єдинокровних братів, врятованих з благословення й за участі Митрополита Шептицького, ось уже стільки років домагаються належного вшанування свого рятівника, який є для них святим.

До речі, стаття д-ра Бусанґа має щонайменше дві чесноти, які зазвичай рідко коли поєднуються в одному тексті. Вона написана науковою мовою з дотриманням належних академічних стандартів, проте водночас із тексту випромінюють глибинна доброта автора і велика його людяність. Хай же будуть почуті його аргументи!

Проте є ще одна перспектива, в якій мої надії, що єврейське сумління таки зрозуміє мотивацію Шептицького, мають певні підстави. Досі єврейське сумління не могло вийти за межі загальновідомої формули: “Ворог мого ворога – мій друг, а друг мого ворога – мій ворог”. Мовляв, нацизм – однозначний ворог єврейства; комуністичний режим – переможець його, а тому – друг єврейства. Відтак кожен українець, який, рятуючись від комуністів, бодай тимчасово став на бік нацистів, – ворог євреям. Вийти за межі цієї лінійної заданості, як мені здається, може передусім єврейська свідомість. Адже саме в хасидській притчі йдеться про мудрого ребе, який визнав справедливості діаметрально протилежних тез, а коли йому зауважили, що це неможливо, він погодився і з цим твердженням. За цим жартом стоїть засаднича

мудрість цього світу, яку так добре вловлює Талмуд: світ, у якому ми живемо, – антиномічний, тобто логічні суперечності лежать у самій його суті. Жодне століття не дало цьому стільки підтверджень, скільки століття двадцяте!

Отож, якщо станеться так, що мою передмову колись прочитають експерти “Яд-Вашему”, то хай буде цілком зрозуміло, що я, українець, поділяю висновки д-ра Бусанґа і був би щасливий, якби своїм текстом мені вдалося посильно їх підкріпити. Проте я пишу передмову все-таки до польського видання статті д-ра Бусанґа, і це прекрасна для мене нагода промовити також і до польського ума і серця. Адже в цьому випадку емоційно забарвленим є ще одне звинувачення на адресу Митрополита Шептицького, а саме: звинувачення в підсобництві українським націоналістам.

Служіння Андрея Шептицького – виразно місієне щодо українців: він постійно згадує про благо українського народу і звиряється в любові до нього. Читаючи відомі слова Ісуса з Мт. 15:24, Митрополит вочевидь додавав подумки перетлумачене: “Я посланий лише до загиблих овець дому України”. Тут немає порушення принципу “нема юдея ані грека” (Гал. 3:28). Згадаймо Христове: “Котрий з вас чоловік, мавши сотню овець і одну з них загубивши, не залишить дев’яносто дев’ять у пустелі та не піде шукати загублену, поки її не знайде?” (Мт. 15:4). Чи маємо ми звинувачувати Ісуса у нехтуванні отих дев’яносто дев’яти овець чи у бракові любові до них? Отож національний характер місії Митрополита – це, в параметрах того часу, безпосереднє втілення євангельського духу, а не деформування останнього! І націоналізму в діях Шептицького не більше, ніж у польського духовенства, яке словом і ділом підтримувало знамениті польські повстання, чи у світлої пам’яті о. Єжи Попелюшка.

В умовах бездержавности України Митрополит змушений був виконувати роль етнарха, що мимоволі вводило його в зону ризику. Історія ставлення Шептицького до ОУН та УПА заслуговує на уважне й неупереджене вивчення, що на нього час настає лише тепер, коли нарешті розбилися “криві дзеркала” тоталітарних ідеологій. Очевидно, там ми також знайдемо якісь тактичні прорахунки Шептицького, але, в чому я твердо переконаний, не знайдемо ми потакання героїці відплати, як це було часом навіть у випадку духовенства обох сторін.

На підтвердження цього промовляють і численні остережливі послання Митрополита і, як не дивно, шлейф підозри серед деяких тодішніх українців-галичан, що за його стриманою позицією стоять пропольські симпатії.

Д-р Бусанг слушно зауважив, що підтримка Шептицьким новоствореного українського уряду була не безоглядною. У своїх тогочасних зверненнях Митрополит чітко окреслив умови, за яких Церква підтримуватиме діяльність цього уряду: (1) коли його постанови не суперечитимуть Божим законам, (2) коли держава буде мудро втілювати свою владу і (3) коли державна адміністрація братиме під увагу потреби всіх мешканців, що населяють країну, незалежно від релігії, національності й соціального становища. Оцінюючи ці передумови, пам'ятаймо, що це був час, коли навіть досвідчені європейські державні народи заразилися культом сили й вірусом національного упередження. Схоже, це була пандемія, яка охопила всю Європу! Більшість націй раптом відчули себе скривдженими і zagrożеними, а тому уповноваженими до силового вирішення проблем на свою користь. Чи можемо ми поставити у пряму вину Шептицькому, що йому, всупереч численним його зусиллям, не вдалося зупинити цієї тенденції у своєму народі, якщо цього божевілля не вдалося зупинити й німецьким, італійським, угорським, французьким, литовським, латвійським, естонським, польським та багатьом іншим ерархам! Нацизм – це тотальна поразка християнства, яке не розпізнало за привабливими національними чи цивілізаційними масками огидне тріумфальне обличчя диявола! Утім можна сказати й сильніше: Митрополит Шептицький краще за інших розпізнав сморід пекла в гаслах ненависти й морду, а відтак дав розмаїтим проявам тоталітаризму точний діагноз.

Але, нанизуючи ці аргументи, я розумію, що польському серцю насправді йдеться не про це. Здається, для польського національного почуття все ще образливим є вибір графа Романа Шептицького на користь України. І я це розумію, адже українцям також важко виправдати численні випадки, коли їхня шляхта латинізувалася й робила вибір на користь Польщі. Але нам, полякам та українцям, слід за будь-яку ціну уникнути перенесення у ХХІ століття тих упереджень і недобррозичливості, які були характерні для нашого буремного минулого. Перефразовуючи Бена Баруха, скажімо собі становчо: досить нам вдивлятися

в чорноту одне одного – її в обох народів було чимало. Погляньмо хоч раз на біле, і ми побачимо, що ми – вільні. Вільні від демонів нашої історії, вільні від демонів нашої душі.

Проте у випадку Шептицького мені й цього мало, і я хотів би запросити своїх польських читачів відкрити для себе одну несподівану, але важливу грань обговорюваної проблеми. Спробуймо подивитись на життя Митрополита Андрея Шептицького через призму відомих слів єрусалимського праведника Симеона: “Бо побачили очі мої Спасіння Твоє, яке Ти приготував перед всіма народами, Світло на просвіту поганам і на славу народу Твого Ізраїлю!” (Лк. 2:30–32). Чи не було служіння Шептицького частиною Божого задуму щодо поляків та українців, що його ми сьогодні маємо досягнути і прийняти?

Для мене, українця, є щось справді провіденційне в тому, що особа, яка стала світочем для мого народу, добрий шмат свого життя виховувалася в аристократичному польському культурному й релігійному середовищі. У моральному калібрі особи Шептицького, у його опорності до спокус багатства і влади, у його глибинному аристократизмі я особисто відчитую кращі впливи польського шляхетського і католицького виховання. Для занапащених у той час українців лідер з такими рисами був справжнім “світлом на просвіту” народу. Тому ми, українці, маємо вдячно визнати: святість братів Андрея та Климентія Шептицьких з'явилася не “з повітря”, не з того лише моменту, коли вони присвятили себе плеканню Божого духу в українському народі та його Церкві, а також із глибинних, Божих джерел польської релігійної та світської культури. Отож хай буде вона благословенна бодай за те, щовиліпила їхні душі для сповнення їхньої місії!

Своє поле для роздумів є, на мою думку, і в поляків. Важко й полічити, скільки століть Польща кувала в собі душевний гарт для своєї “місії на схід”. Було в цих спробах чимало доброї волі, але не бракувало й “вогню і меча”; було щире українофільство, але й дошкульна “боротьба зі схизмою”. Аж ось нарешті в Польській державі прийшли на світ два великі духовні мужі, які вклали у свій місійний порив найвищу жертвенну любов. Вони відчули, що плекання духу потребує *повного воплочення* в той народ, що його вони хотіли піднести. І ось коли вони підняли одвічну польську “місію на схід” на найвищу духовну висоту – Польща їх не зрозуміла і відкинула. Сьогодні всі ми – поляки й українці, що

подивляємо духовну жертву братів Шептицьких, – духовно дозріли до того, щоб перетлумачити кінцівку симеонівської фрази у такий спосіб: “...і на славу народу Твого, Польщо!”.

І блаженний новомученик Климентій Шептицький, і не визнаний поки що святим Митрополит Андрей Шептицький мали б бути нашою спільною гордістю – гордістю і українського, і польського народів. Усі ярлики типу “ренегат” і “зрадник”, “колаборант” і “націоналіст” – усе це мітки тієї епохи, яка розмальовувала наші обличчя в агресивні кольори ворожнечі. Не переносьмо їх у ХХІ століття, натомість творимо нові й людяні символи. Тому я закликаю духовенство обох наших Церков, а також усіх людей доброї волі молитися за якнайшвидшу прославу Слуги Божого Андрея – Світла на просвіту українцям і на славу народу Твого, Польщо!

Мирослав МАРИНОВИЧ,
*десятилітній в'язень ГУЛАГу,
віце-ректор Українського Католицького Університету*

Юліян БУСТАНГ

МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ ЩЕ ОДИН ПОГЛЯД НА ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ*

Вступ

Митрополит Андрей Шептицький, який у 1900–1944 роках очолював Українську Греко-Католицьку (Уніяцьку) Церкву на південному сході тогочасної Польщі, мав свою резиденцію в місті Львові. Під час німецької окупації східної частини Польщі (червень 1941-го – липень 1944 року) Шептицький використовував свою владу провідника Церкви для того, щоб переховувати й рятувати євреїв у підпорядкованих йому монастирях. У результаті його розпоряджень місцеве духовенство врятувало від загибелі півтори чи дві сотні євреїв, переважно дітей.

Митрополит Шептицький, освічена і глибоко побожна людина, був на той час уже в літах; через артрит він був прикутий до інвалідного візка. Велику частину заходів, спрямованих на порятунок євреїв, він здійснював руками свого молодшого брата Климентія, архимандрита монахів-студитів, якого ізраїльський інститут “Яд-Вашем” визнав Праведником народів світу. Папа Іван-Павло II під час свого візиту в Україну в червні 2001 року причислив Климентія Шептицького до лику блаженних.

На превеликий жаль усіх, кого врятував Митрополит Шептицький, і попри їхні неодноразові заклики, “Яд-Вашем” і досі не проголосив його Праведником народів світу. Мета цієї статті якраз і полягає в тому, щоб звести докупи й підсумувати наявні в літературі факти про

---

* Я хочу подякувати за допомогу Куртові й Натанові Левінім, синам покійного головного рабина Львова д-ра Єзекиїля (Єхескія) Левіна, що були в числі дітей, врятованих заходами Митрополита Шептицького. Саме Курт Левін заохотив і спонукав мене підготувати це есе, надавши мені багато важливої інформації. Курт, який особисто спілкувався з Митрополитом, коли той переховував його у своїх палатах, опрацював матеріали про Шептицького у львівських, паризьких та римських архівах і люб'язно поділився зі мною своїми знахідками.

Митрополитові життя й діяльність, а відтак гранично ясно показати, чому “Яд-Вашем” повинен без подальших зволікань віддати належне мужності й людянолюбству Шептицького, який урятував стільки єврейських життів.

Життєвий шлях Андрія Шептицького (1865–1944)

Шептицький походив з визначної польської шляхетської родини з руськими (українськими) коренями⁷⁹. Майбутній Митрополит народився 25 червня 1865 року в селі Прилбичі (тепер Яворівський район Львівської області) в сім’ї графа Яна й Софії Шептицьких і був охрещений під іменем Роман-Олександр-Марія. Його дідом по матері був граф Олександр Фредро, відомий польський поет, драматург і політичний діяч, який, можливо, також мав руські корені. На честь Фредра у Львові названо вулицю, а на одному з міських майданів йому встановили було пам’ятник⁸⁰. Роман Шептицький був вихований як римо-католик, але ще замолоду постановив перейти на греко-католицький, або уніятський, обряд і стати священником⁸¹.

Українська Греко-Католицька Церква – це найбільша спільнота східного, або візантійського, обряду в складі Римо-Католицької Церкви. Як і інші Церкви східного обряду (наприклад, ліванські мароніти), вона має власного провідника – архієпископа, що підлягає безпосередньо папі Римському. Частина греко-католицьких священників одружені, тоді як єпископи й монахи дотримуються безженства (целібату).

⁷⁹ A. Zięba. W sprawie genezy decyzji Romana Szeptyckiego o zmianie obrzadku // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially* / за ред. A. Zięba. Краків 1994, с. 43–64 [далі – *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*]; Ivan Muzyczka. Sheptyts’kyi in the Russian Empire // *Morality and Reality: The Life and Times of Andrei Sheptyts’kyi* / за ред. P. R. Magocsi. Едмонтон, Альберта 1989, с. 314 [далі – *Morality and Reality*]. В обох дослідженнях ідеться про предків Андрія Шептицького: митрополитів Атанасія Шептицького (1715–1746) і Лева Шептицького (1748–1776).

⁸⁰ Після Другої світової війни бронзова статуя Фредра, яку виконав 1879 року скульптор Л. Марконі, була перенесена зі Львова до Вроцлава.

⁸¹ С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew: 1865–1944*. Львів 1993, с. 71 [далі – С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*].

Після короткої військової служби, з якої Роман Шептицький був звільнений через хворобу, він вивчав право спочатку в університеті Бреслау (тепер Вроцлав у Польщі), а тоді в Кракові, де здобув ступінь доктора права⁸². У травні 1888-го, завершивши навчання, він постригся в ченці у греко-католицькому монастирі василіян (Чин Святого Василя Великого – ЧССВ) під ім’ям Андрія. Невдовзі здобув ступінь доктора богослов’я в єзуїтській семінарії у Кракові⁸³. Крім того, в 1888–1890 роках студював філософію у Мюнхені та Відні⁸⁴.

Один з братів майбутнього митрополита, граф Станіслав-Марія Шептицький (1867–1950), служив спочатку в австрійській, а після Першої світової війни – в польській армії, де здобув чин генерала. На початку 20-х років він був міністром оборони в польському уряді. Отже, Андрей Шептицький, будучи релігійним провідником українців, мав тісні зв’язки з польським народом.

Глибоко релігійна й віддана Богові людина, Шептицький усім серцем прагнув монашого життя. Однак його розум і обдарованість дуже скоро привернули увагу зверхників, і 1899 року Папа Лев XIII призначив його уніятським єпископом Станіславова (тепер Івано-Франківськ в Україні). В той час більшість люду Східної Галичини становили українці: у Станіславівському воєводстві їх було 73 відсотки, а у Львівському – 42.

17 грудня 1900 року, невдовзі після призначення Шептицького на станіславівський престол, Папа Лев XIII іменував його Митрополитом Галицьким і Архієпископом Львівським. Так у віці 35 років Шептицький став духовним провідником українців-[греко-]католиків Східної Галичини. В цьому регіоні, що після Першої світової війни був відомий також як “Південно-східна Польща”, зосереджувалась основна маса української людності тогочасної Речі Посполитої. Ставши єпископом, а згодом митрополитом, Шептицький із нікому не відомого ченця перетворився на важливу публічну постать, провідника українського суспільства. Цей новий статус, ясна річ, тягнув за собою нову велику відповідальність. Передвоєнні польські діячі попервах були раді

⁸² С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 73.

⁸³ P. R. Magocsi. *Chronology* // *Morality and Reality*, с. xx.

⁸⁴ M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*. Краків 2000, с. 16 [далі – M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*].

його вивищенню, гадаючи, що його польське коріння візьме гору над українським націоналізмом, а згодом почали ставитись до нього “з особливою ненавистю, якою ненавидять зрадників”⁸⁵.

1904 року Митрополит Шептицький заснував монаший чин студитів⁸⁶, який на початку Другої світової війни налічував майже 200 ченців⁸⁷. Студити жили в монастирях, переважно в сільській місцевості, й займалися землеробством та освітньою діяльністю. Їхнє життя було вкрай суворе: вісім годин молитви, вісім годин праці й вісім годин на відпочинок⁸⁸. Один зі студитських монастирів постав неподалік від Митрополичих палат у Львові.

Ще у свої двадцять років Шептицький почав був вивчати і невдовзі опанував давньоєврейську мову. Він двічі бував на прощі у Святій Землі – в серпні 1905-го і у вересні 1906 року. Під час останнього паломництва його супроводжувало близько п’ятиста прочан-українців⁸⁹.

Роль Шептицького як провідника українців набула міжнародного масштабу в вересні 1910-го, коли Митрополит взяв участь у XXI Євхаристійному конгресі в канадському Монреалі. Під час своєї подорожі за океан він зустрічався з українськими емігрантами-греко-католиками в різних містах США та Канади. Ознайомившись із їхнім становищем, Митрополит ужив заходів для призначення українського греко-католицького єпископа для канадської діаспори. Вдруге Шептицький побував у Сполучених Штатах Америки в 1921–1922 роках.

⁸⁵ J.-P. Himka. The Polish-Ukrainian-Jewish Relationship // *Polin* 12 (1999) 42.

⁸⁶ A. Zięba. Chronologia życia Metropolity Andrzeja Szeptyckiego // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*, c. 255.

⁸⁷ <www.ugcc.org.ua/eng/church_in_action/ugcc_chuny/> (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.).

⁸⁸ Kurt Lewin. *A Journey through Illusions*. Санта-Барбара, Каліфорнія 1994, с. 54. [Існує вже українське видання цієї книги: Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*. Львів: Свічадо 2007. У цьому виданні розповідь про життя монахів-студитів розміщена на с. 65. Далі посилання на книгу Левіна у статті Ю. Бусанга буде подаватися за українським виданням, скороч.: Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*. – Прим. ред. укр. видання].

⁸⁹ S. Redlich. Metropolitan Sheptyts’kyi and Ukrainian-Jewish Relations // *Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR* / за ред. Z. Gitelman. Блумінгтон, Індіана 1997, с. 63 [далі посилання на цю статтю скороч. – S. Redlich. Metropolitan Sheptyts’kyi // *Bitter Legacy*].

На початку Першої світової війни, коли російські війська витиснули австрійську армію з Галичини і в серпні 1914 року захопили Львів, Митрополит Шептицький був заарештований і висланий спочатку до Києва, далі до Нижнього Новгорода, а тоді до Курська. У вересні 1916 року він був ув’язнений у православному монастирі в Суздалі, що коло Володимира, на схід від Москви. Звільнили його аж у березні 1917-го, після того як Лютнева революція повалила царський режим у Росії⁹⁰.

З часом здоров’я Митрополита Шептицького почало погіршуватися, і 1932 року тяжкий артрит назавжди прикував його до інвалідного візка. Замолоду, в 1884-му, він перехворів був на скарлатину, яка вразила його руки до тої міри, що вже в 1926 році він утратив здатність писати. Та попри все Митрополит виконував свої обов’язки з великою самопосвятою. Оточений відданими соратниками – такими, як його брат Климентій, – він, попри хворобу, уміло керував своєю Церквою й розвивав активну міжнародну діяльність. Всі, хто працював поряд із ним, мали його за надихущу духовну постать, за українського Мойсея⁹¹. Шептицький мріяв про єдність усіх українців, однак на перше місце завжди ставив віру, а не політику. Ще 1934 року він звернувся до духовенства з закликом не використовувати проповідь із політичною метою⁹².

Шептицький обіймав львівський митрополичий престол протягом 44 років. Під час Другої світової війни йому судилося провести свою Церкву крізь надзвичайно складний період спершу радянської (1939–1941), а тоді й німецької (1941–1944) окупації. Вже в 1942-му його здоров’я почало швидко погіршуватися. В червні 1944 року до Львова знову вступили радянські війська. А кілька місяців по тому, 1 листопада 1944-го, Митрополит Шептицький помер у себе в резиденції у віці 79 років.

⁹⁰ P. R. Magocsi. *Chronology* // *Morality and Reality*, c. xxi.

⁹¹ Це визнає навіть такий упереджений проти українців автор, як Едвард Прус: E. Prus. *Władysław Świątojurski: Rzecz o Arcybiskupie Andrzeju Szeptyckim*. Варшава 1985, с. 266 [далі – E. Prus. *Władysław Świątojurski*].

⁹² S. Stepień. Stanowisko Metropolity Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*, c. 115–116.

ШЕПТИЦЬКИЙ І ЄВРЕЇ В ПЕРЕДВОЄННІ РОКИ

У своїх спогадах під назвою “Мандрівка крізь ілюзії” Курт Левін, син рабина д-ра Єзекиїля* Левіна, описує ту приязнь, що пов’язувала його батька з Шептицьким⁹³. 1926 року Єзекиїль Левін розділив із літнім уже Леві Фройндом посаду головного рабина міста Львова та катедрі Великої прогресивної синагоги⁹⁴.

Важлива зустріч рабина Левіна з Андреем Шептицьким відбулася 1935 року, коли Митрополит святкував свої сімдесяті уродини. Левін у супроводі інших чільних діячів львівського єврейства прийшов до нього, щоб скласти йому вітання від імени всієї юдейської громади. Теплі стосунки, що склалися між рабином і Митрополитом, тривали й надалі; Левін часто провідував Шептицького в його палатах, що навпроти греко-католицького кафедрального собору святого Юра. Обидва релігійні провідники мали спільний інтерес: домагатися справедливого ставлення до своїх одновірців з боку римо-католицької польської влади.

Митрополит мав приязні стосунки і з іншими галицькими рабинами. Наприклад, рабин Давид Кагане, один зі врятованих завдяки Шептицькому, пише у своїх спогадах, що давнім приятелем родини Шептицьких був рабин Лілієнфельд із Підгайців⁹⁵. Рабин д-р Іцхак Бартфельд також був настільки близько знайомий із Митрополитом, що восени 1942 року віддав під його опіку свого небожа Оеда Амаранта⁹⁶.

* У різних виданнях його ім’я подане в різних варіантах: Єхескіль, Йехезкель. – Прим. ред. укр. видання.

⁹³ Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*, с. 30–31.

⁹⁴ M. Balaban. *Historia Lwowskiej synagogi postępowej*. Львів 1937, а також: J. Bussgang. *The Progressive Synagogue in Lwów // Polin* 11 (1998) 127–153.

⁹⁵ D. Kahane. *Lvov Ghetto Diary*. Amherst: The University of Massachusetts Press 1990, с. 7 (спершу книжка була опублікована 1987 року на івриті в Ізраїлі наकाдом інституту “Яд-Вашем”). Після війни Кагане був головним рабином польської армії, а згодом емігрував до Ізраїлю, де став головним рабином ізраїльських військово-повітряних сил. [Існує вже українське видання цієї книги: Рабин Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*. Київ: Дух і Літера 2003. У цьому виданні згадка про ребе Лілієнфельда з Підгайців розміщена на с. 27, а також на с. 183. Далі посилання на книгу Кагане в статті Ю. Бусганга буде подаватися за українським виданням, скороч.: Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*. – Прим. ред. укр. видання].

⁹⁶ Оед Амарант, свідчення під присягою, 2 трав. 1996 р., архів американського Музею пам’яті про Голокост, колекція Митрополита графа Шептицького.

Курт Левін описує, як тепло вітали Шептицького в передвоєнні роки голови єврейських громад у галицьких селах (тоді здоров’я ще дозволяло Митрополитові особисто відвідувати парохії). Не були рідкістю випадки, коли старійшини єврейської громади виходили йому назустріч, несучи в руках – на знак високої поваги – сувої Торі⁹⁷. Професор Шимон Редліх у своїх спогадах пише, що його прапрадід був одним із рабинів, які вітали Шептицького під час його пастирського візиту до Бережан напередодні Першої світової війни⁹⁸. Шептицький вільно володів багатьма мовами і одного разу, кажуть, написав листа на івриті групі євреїв, що прохали в нього допомоги⁹⁹. Загалом, Митрополит багато спілкувався з євреями. Щороку він жертвував певну суму на купівлю борошна, з якого випікали пасхальну мацу для єврейської бідноти. Його вчителем давньоєврейської мови був торговець антикварними книгами на ім’я Зігель¹⁰⁰, а єврейський промисловець і філантроп зі Львова Соломон Гаммер був його економічним дорадником¹⁰¹.

Митрополит Шептицький плідно працював у багатьох царинах українського життя. Зокрема, він був поціновувачем і покровителем мистецтв¹⁰². Заснував Український національний музей у Львові, при якому діяли великий архів і багата бібліотека¹⁰³. Замовляв Барухові Дорнгельму та його братам, відомим у Львові золотарям та сріблярам, виконання творів на євангельські й історичні теми¹⁰⁴. Заснував Українське богословське наукове товариство, а 1928 року – Греко-католицьку богословську академію у Львові.

1936 року Іван Бучко, Єпископ-помічник Львівський, виступив із відозвою проти антисемітизму, гітлерівського неопоганства та

⁹⁷ S. Redlich. *Metropolitan Sheptyts’kyi // Bitter Legacy*, с. 63

⁹⁸ S. Redlich. *Together and Apart in Brzezany: Poles, Jews and Ukrainians, 1919–1945*. Блумінгтон, Індіана 2002, с. 7.

⁹⁹ P. Friedman. *Their Brothers’ Keepers*. Нью-Йорк 1978 (перше видання 1957 р.), с. 133 [далі – P. Friedman. *Their Brothers’ Keepers*].

¹⁰⁰ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 162, 183.

¹⁰¹ H. Stachel. *Almanach żydowski*. Львів 1937, с. 627.

¹⁰² M. M. Mudrak. *Sheptyts’kyi as Patron of the Arts // Morality and Reality*, с. 289–306.

¹⁰³ C. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 118–20.

¹⁰⁴ *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: Malarze, rzeźbiarze, graficy*, ii / за ред. J. Maurin-Białostocka та ін. Вроцлав 1975, с. 89–90.

спалювання книг¹⁰⁵. В інтерв'ю єврейській щоденній газеті “Хвила” він, піддаючи осудові брутальний антисемітизм, заявив: “Боротьба з антисемітизмом – це боротьба за християнство; антисемітизм – це антихристиянство”¹⁰⁶. Бучко навряд чи виступив би з такими гострими заявами без мовчазного схвалення з боку Шептицького. Він був близьким соратником Митрополита й ентузіастично підтримував його контакти з євреями¹⁰⁷.

Тетяна Штанкова, аналізуючи наявні архівні документи про Митрополитове ставлення до євреїв, цитує його меморандум від 10 січня 1922 року, написаний під час візиту до Америки й адресований держсекретареві США Чарльзові Г'юзу: “Євреї Східної Галичини живуть у цілковитій згоді з українцями”. Вона також цитує листа від Єврейського комітету допомоги жертвам Львівського погрому 12 грудня 1918 року, в якому комітет дякує Шептицькому за пожертву в розмірі 500 крон¹⁰⁸. Нарешті, в архівах зберігся датований 15 травня 1930 року лист, у якому берлінське Єврейське агентство рекомендує Шептицькому новий переклад Вавилонського Талмуду, що його виконав Лазар Гольдшмідт, – отже, агентство знало про Митрополитів інтерес до єврейської культури¹⁰⁹.

Одне слово, Митрополит Шептицький мав близькі й приязні стосунки з євреями Львівського регіону, і стосунки ці зав'язалися ще задовго до Другої світової війни. Тому було цілком природно, що коли місто у червні 1941 року опинилося під владою нацистського режиму, євреї звернулися по допомогу саме до Митрополита.

КЛИМЕНТІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЙОГО ПОМІЧ МИТРОПОЛИТОВІ

Казимир (згодом Климентій) Шептицький (1869–1951) був молодшим братом Митрополита Андрея. Як і Андрей, він попервах студіював право і здобув ступінь доктора у Краківському університеті, а згодом продовжував навчання в Мюнхені та Парижі.

У 1911-му, в 42 роки, Казимир пішов слідами старшого брата. Він вступив до студитського монастиря в Боснії; постриг прийняв під ім'ям Климентія. Богословську освіту здобув у Інсбруку, а в серпні 1915 року був рукоположений на священника. Невдовзі був призначений ігуменом студитської лаври в Уневі, невеликому селі на південний схід від Львова, в десяти кілометрах на північний схід від Перемишлян.

Климентій підтримував близькі стосунки зі старшим братом і часто приїжджав з Унева до Львова, щоб допомагати Митрополитові. Після того як німецька армія розбила радянські війська й захопила Галичину, Климентій переселився до Митрополитичих палат при соборі святого Юра. Він і далі асистував своєму недужому братові (якому на той момент, коли вибухнула війна, було вже 74 роки) в усіх справах, пов'язаних з управлінням архієпархією.

Ведучи мову про Митрополитові заходи, спрямовані на порятунок євреїв, неможливо не відзначити роль ігумена Климентія, який – на братове прохання – координував переховування євреїв у різних студитських монастирях.

По смерті Митрополита в 1944 році ігумен Климентій був призначений архимандритом³². Через два роки після того, як радянські війська повторно зайняли Львів, Митрополит Йосиф Сліпий відрядив його до Москви на чолі делегації, що мала завдання нормалізувати стосунки між Греко-Католицькою Церквою і радянською владою. Втім із цього нічого не вийшло. П'ятого червня 1947 року Климентія Шептицького було в Москві заарештовано*.

³² С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 466.

* Про долю ігумена Климентія написано у книзі еродіякона Мануїла (Пишкевича) “Історія Свято-Успенської Унівської Лаври і студійського монашества” (Львів: Свічадо 2005, с. 92, 99) так: “Невдовзі заарештували

¹⁰⁵ S. Redlich. Jewish-Ukrainian Relations in Inter-War Poland as Reflected in Some Ukrainian Publications // *Polin* 11 (1998) 244.

¹⁰⁶ V. Melamed. *L'viv Jewish Community in Interwar Period (1918–1939)*. Львів 1996, с. 141, прим. 131, цит. за: *Chwila*, 17 вер. 1936 р., с. 5; Т. М. Sztankowa. Dokumenty archiwum historycznego we Lwowie odnoszące się do kontaktów Metropolity Szeptyckiego z Żydami // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*, с. 233 [далі – Т. М. Sztankowa. Dokumenty // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*].

¹⁰⁷ S. Redlich. Metropolitan Sheptyts'kyi // *Bitter Legacy*, с. 66.

¹⁰⁸ Т. М. Sztankowa. Dokumenty // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materially*, с. 232.

¹⁰⁹ Там само, с. 231.

Відбувши два судові процеси, він помер у в'язниці 1 травня 1951 року³³.

ЛЬВІВ ПІД РАДЯНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

Першого вересня 1939 року Німеччина напала на Польщу, а вже 17 вересня зі сходу розпочався наступ Червоної Армії. Згідно з таємною радянсько-німецькою угодою, так званім пактом Ріббентропа – Молотова, що був підписаний менш як за місяць перед початком цих воєнних дій, Польща мала бути розділена між Німеччиною і Радянським Союзом.

Східна Галичина разом зі Львовом опинились у складі СРСР. Життя під радянською владою було важке й небезпечне. У лютому 1940 року почались масові депортації людей з окупованих польських територій у віддалені райони СРСР. Спочатку депортації охопили колишніх польських чиновників, представників заможних верств, офіцерів польської армії та поліції. За деякими оцінками, до таборів Сибіру й Середньої Азії було вивезено близько півмільйона польських громадян, серед яких чимало євреїв. Радянська окупація була брутальною і щодо поляків, і щодо українців. У квітні 1943 року було виявлено, що в березні 1940-го в Катинському лісі відбулось таємне масове убивство – за наказом Сталіна там розстріляно й поховано в масових могилах близько 12 000 польських офіцерів.

27 вересня 1939 року в родинному маєтку Шептицьких у Прилбичах від руки НКВД загинув наймолодший Митрополитів брат Лев (1877–1939) разом з дружиною Ядвігою із Шембеків³⁴.

і 78-річного о. Климентія. Це трапилося 5 червня 1947 року в Уневі. Про цей арешт, який демонстративно відбувся серед білого дня, збереглося багато спогадів унівчан... Він помер в опінії святости 1 травня 1951 р. у Владімірському централі? – Прим. ред. укр. видання.

³³ <archive.bibalex.org/web/200804011643/papalvisit.org.ua/eng/> (посилання діяло станом на 24 квіт. 2007 р.).

³⁴ E. Weyman (із Шептицьких). Leon i Jadwiga Szeptyccy wobec osoby i dzieła Metropolity Andrzeja Szeptyckiego // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materialy*, с. 33; E. Prus. *Władysław Świątkowski*, с. 271.

Чимало діячів українського націоналістичного руху втекло з підрадянської Галичини на захід, на території під німецькою окупацією. Там у 1940 році німецька влада дозволила їм сформувати два батальйони загальною чисельністю 600 чол.: “Нахтігаль” і “Роланд”⁷⁹. Українці сподівалися, що ці підрозділи стануть ядром майбутньої української армії. Німці, натомість, готувалися використати їх під час планованого в цілковитій секретності нападу на Радянський Союз⁸⁰.

3 весни 1941 року жертвами радянських депортацій з території Східної Польщі дедалі частіше ставали й українські націоналісти. Радянська влада почала утискати Греко-Католицьку Церкву, закриваючи монастирі тощо. Солдати окупаційної армії були здебільшого православні або атеїсти і вороже ставились до Греко-Католицької Церкви. Релігійні установи були обкладені непомірними податками⁸¹. Священників, монахів та монашок кидали до тюрем. Митрополит Шептицький і рабин Левін радилися між собою про те, як оборонити свої релігійні громади від ворожої антирелігійної кампанії, що її розгорнула нова влада. Народи відбувались опосередковано, через посланців, бо особисто зустрічатися цим двом лідерам було небезпечно⁸². Загалом, попри всі труднощі радянської окупації, тісні стосунки між Митрополитом і єврейською громадою не переривалися.

Перед відступом радянських військ у червні 1941 року енкаведисти стратили в тюрмах Львова та інших галицьких міст багато політв'язнів польської, єврейської та української національності. Було вбито (чи зникло безвісти) 11 або 12 греко-католицьких священників. Близько 200 000 мирян було депортовано⁸³.

За неповні два роки радянської влади Митрополит пережив убивство свого брата Лева й нагинки на свою Церкву, став свідком масової

⁷⁹ Вони репрезентували дві основні групи українських націоналістів: відповідно, бандерівську і мельниківську.

⁸⁰ E. Prus. *Władysław Świątkowski*, с. 205; <www.encyclopediaofukraine.com> (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.).

⁸¹ B. R. Bociurkiw. Sheptyts'kyi and the Greek Catholic Church under the Soviet Occupation of 1939–1941 // *Morality and Reality*, с. 112 [далі посилання на цю статтю скороч. – B. Bociurkiw. Sheptyts'kyi and the Greek Catholic Church // *Morality and Reality*].

⁸² Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*, с. 42.

⁸³ B. Bociurkiw. Sheptyts'kyi and the Greek Catholic Church // *Morality and Reality*, с. 115–116.

депортації своїх земляків-поляків, своєї української пастви та євреїв, із якими він мав чудові стосунки. Крім того, він добре пам'ятав тягарі свого заслання в Росії у роки Першої світової війни. Відтак зовсім не дивно, що Митрополит із полегкістю зустрів кінець радянської окупації, сподіваючись, що німці подарують українцям незалежність.

Львів під німецькою окупацією

22 червня 1941 року Німеччина несподівано напала на свого колишнього союзника – СРСР. Радянські війська були змушені відступати на схід, і 29 червня до Львова увійшли німці. Станом на 1 липня вони вже встановили повний контроль над містом, де проживало від 150 до 160 тисяч євреїв (серед них було чимало втікачів із Західної Польщі, яку німці окупували ще 1939 року)⁸⁴.

З огляду на пережите в часи радянської окупації – брутальну конфіскацію майна, арешти й депортації – багато українців (і навіть поляків) раділи падінню радянської влади і з ентузіазмом вітали німців. Їхній прихід дав українцям надію на створення незалежної Української держави. Організація українських націоналістів під проводом Степана Бандери (ОУН-Б) розцінила відступ радянських військ як визволення і 30 червня 1941 року проголосила у Львові незалежність України, заявивши про створення українського уряду на чолі з Ярославом Стецьком. На жаль, дехто з українських націоналістів одразу солідаризувався з німцями в їхній ненависті до євреїв. Почалися погроми, в яких німецьким підрозділам асистували українська поліція та розшаленіла юрба місцевих жителів. Дехто стверджує, що в погромах брали участь і солдати українського батальйону “Нахтігаль”⁸⁵. За оцінками тих, кому вдалося вижити, з 30 червня по 10 липня в цих погромах загинуло від 4 до 10 тисяч львівських євреїв⁸⁶.

⁸⁴ P. Friedman. *Roads to Extinction*. Нью-Йорк – Філадельфія 1980, с. 244 [Далі – P. Friedman. *Roads to Extinction*].

⁸⁵ S. Littman. *Pure Soldiers or Sinister Legion*. Монреаль 2003, с. 26–30.

⁸⁶ S. Szende (*The Promise Hitler Kept*. Нью-Йорк 1945, с. 48–49) пише про 10 000 євреїв, убитих у період з 1 по липня; P. Friedman (*Roads to Extinction*, с. 246–248) наводить цифру 4000 (див. с. 320, прим. 4); E. Jones (*Zydzi Lwowa w okresie okupacji, 1939–1945*. Лодзь 1999, с. 48) оцінює число євреїв,

Вранці 1 липня 1941 року, невдовзі після приходу німецьких військ, рабин Єзекиїл Левін разом із двома іншими провідниками єврейської громади прийшов розповісти Митрополитові про те, що діється на вулицях міста, і попросив Шептицького, щоб той закликав українців припинити люте кровопролиття. Митрополит запропонував рабині притулок, але Левін відмовився, вважаючи, що має бути поряд зі своїм народом. Коли він повертався від Митрополита, німці схопили його просто на вулиці, вкинули до в'язниці й того самого дня стратили⁸⁷.

Того самого дня, невдовзі по розмові з Левіним (і за три тижні до так званих “днів Петлюри”⁸⁸, що відбулися 25–27 липня 1941 року), Митрополит написав пастирського листа (а точніше, відозву до вірних), в якому дякував Провидінню за настання нової ери української незалежності й наказував пастві дотримуватися “справедливих Божих законів”. Він закликав українців показати, що вони дозріли до гідного державного життя в колі європейських народів. Тільки у восьмому уступі цього листа читаємо слова вітання на адресу німецької армії як “освободительки від ворога”⁸⁹. Далі Митрополит одразу ж заявляє, що сподівається від нової влади “мудрого справедливого проводу громадян, які узгляднили би потреби і добро всіх, замешкуючих Наш Край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народності і суспільної верстви належать”.

Слова про “всіх громадян... без огляду на віросповідання” ясно показують, що Шептицький виступав проти переслідування євреїв. Митрополит висловлює задоволення з приводу того, що лихому радянському режимові покладено край, але німців вітає досить стримано й формально. Треба зазначити, що з таким самим вітанням Шептицький звертався 1939 року й до радянської влади, сподіваючись – у межах розумного – налагодити робочі стосунки з новим режимом⁹⁰.

Один із порятованих завдяки Шептицькому євреїв, рабин Кагане, стверджує, що Митрополит обіцяв рабину Левінові “написати послання із закликом до українців не брати участі у вбивствах і

убитих з 30 червня по 3 липня, в 7 000.

⁸⁷ Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*, с. 44–45.

⁸⁸ Там само, с. 48.

⁸⁹ Повний текст відозви див. у додатку.

⁹⁰ A. Kravchuk. *Sheptyts'kyi and the Ethics of Christian Social Action // Morality and Reality*, с. 260.

пограбуваннях”⁹¹. Син рабина Курт Левін переконаний, що заклик до справедливого трактування всіх громадян незалежно від релігії чи національності, який міститься у відозві від 1 липня, був прямим вислідом Митрополитової розмови з його батьком того самого дня⁹². Кагане стверджує, що таке звернення на захист євреїв “потребувало чималого мужності й непохитності моральних підвалин”, а крім того наражало Митрополита на великий ризик. Через цю відозву Гімлер наказав був гестапівцям заарештувати Митрополита. Проте з огляду на велику популярність Шептицького серед українців “Гімлер скасував арешт, але наказав уважно стежити за Митрополитом і всіма його діями”⁹³.

Десь за тиждень після Митрополитової відозви німці з наказу самого Гітлера розпустили новостворений уряд на чолі зі Стецьком і заарештували Бандеру та інших керівників українського націоналістичного руху⁹⁴. Тим часом у Львові становище дедалі більше погіршувалося. Під впливом німецької пропаганди, що трубила про злочини “жидобольшевиків” у період радянської влади, сповнені жагою помсти зграї молодиків – що українців, що поляків – нападали на євреїв просто на вулицях міста⁹⁵. Німці не брали безпосередньої участі в нападах, але й не втручалися. Особливо жахають розповіді про те, що коїлося під час загаданих вище “днів Петлюри” 25–27 липня⁹⁶.

Радість із приводу повалення радянської влади була недовгою. Вже за кілька днів стало ясно, що нові правителі – це куди гірша напасть, зокрема з огляду на їхнє нелюдське ставлення до євреїв. Митрополит Шептицький дуже скоро зрозумів, що німецькі окупанти ще гірші за “совітів”. Бачачи розперезане насильство, що охоплює край, Шептицький звертається до німецької влади й до свого народу з кількома заявами. Вони вже помітно відрізнялися своїм тоном від його відозви 1 липня або радіозвернення 25 липня 1941 року, яке було витримане в проукраїнському, антирадянському тоні й закликала, хай і

на рівні загальників, до мирної співпраці з новою владою⁹⁷. На той час Шептицький, мабуть, уже довідався, що незадовго до зайняття Львова німці вбили в Замості його брата Олександра.

14 січня 1942 року Шептицький спільно з іншими українськими діячами написав листа Адольфові Гітлеру, в якому оскаржував деякі аспекти німецької політики в Галичині; зокрема, йшлося про невиконання обіцянок німців щодо використання українських військових підрозділів лише для боротьби з більшовиками⁹⁸. У лютому Шептицький написав листа протесту Генріхові Гімлеру⁹⁹. Оригінал цього листа не зберігся, але щонайменше три особи стверджують, що читали його¹⁰⁰. Скажімо, рабин Кагане у своїх спогадах чітко зазначає, що ознайомився з цим листом, у якому Шептицький закликав Гімлера “не залучати українських поліцаїв до операцій, що мали на меті знищення євреїв”. Про цей лист ідеться також у Митрополитовому листі до Папи Пія XII, в якому Шептицький пише: “Я протестував окремим листом до Гімлера і я старався запобігти вписуванню молодих до поліцейських служб, де вони можуть бути згіршені”¹⁰¹. У листі до Гімлера Шептицький протестував проти того, що членів української поліції змушують убивати євреїв, і вимагав припинити таку практику. Він також відраджував українську молодь від вступу до поліції¹⁰².

Лист Шептицького до Папи Пія XII, написаний 29–31 серпня 1942 року, зберігся в оригіналі. У ньому Митрополит зазначає, що давно не

⁹⁷ E. Jones. *Żydzi Lwowa w okresie okupacji*, с. 53, 56 (див. прим. 42).

⁹⁸ A. Zięba. *Chronologia // Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materialy*, с. 258; див. також: H. Stehle. *Sheptyts'kyi and the German Regime // Morality and Reality*, с. 132. [Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 89].

⁹⁹ S. Redlich. *Metropolitan Sheptyts'kyi // Bitter Legacy*, с. 69, 75.

¹⁰⁰ S. Redlich. *Sheptyts'kyi and the Jews during World War II // Morality and Reality*, с. 161; Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 179, 182.

¹⁰¹ M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*, с. 402; R. S. Wistrich. *The Vatican Documents and the Holocaust // Polin 15 (2002) 424–426*; B. Budurowycz. *Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement after 1914 // Morality and Reality*, с. 73, прим. 89 [Документ подано тут за виданням: Митрополит Андрій Шептицький: *Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 2: *Листування*. Львів: Місіонер 1999, с. 984. – Прим. ред. укр. видання].

¹⁰² J. A. Armstrong. *Ukrainian Nationalism, 1939–1945*. Нью-Йорк 1963, с. 172; *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la seconde guerre mondiale*, iii/2. Ватикан 1967, док. 406, с. 625–629.

⁹¹ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 27.

⁹² Приватна інформація, яку автор отримав від Курта Левіна.

⁹³ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 163.

⁹⁴ H. Stehle. *Sheptyts'kyi and the German Regime // Morality and Reality*, с. 128.

⁹⁵ H. Szende. *The Promise Hitler Kept* (див. прим. 42), с. 42.

⁹⁶ L. S. Dawidowicz. *The War against the Jews: 1933–1945*. Нью-Йорк 1986, с. 279; див. також: S. Redlich. *Sheptytsky and the Jews during World War II // Morality and Reality*, с. 153.

писав Папі, боячися, що кореспонденцію можуть перехопити. Далі він докладно описує становище в краї:

Визволені німецькою армією з більшовицького ярма, ми відчули певну полегшу, яка все-таки не тривала довше, як місяць-два. Потрохи уряд встановив режим терору і корупції, насправді неймовірний, та який з дня на день стає щораз важчим та нестерпнішим. Сьогодні вся країна погоджується, що німецький режим є можливо до більшої міри, ніж більшовицький режим, злим, майже диявольським¹⁰³.

Він описує вбивства євреїв, що чинилися просто на вулицях, і піддає фашистський режим суворому осудові:

Ця система брехні, обману, несправедливостей, грабунків, карикатури всіх ідей цивілізації і порядку. Ця система надмірного егоїзму до абсурдного рівня, зовсім божевільного національного шовінізму, ненависті всього, що є чесним і гарним, ця система становить щось настільки феноменальне, що остовпіння можливо є найпершим почуттям у того, хто побачив цього монстра. Куди ця система заведе нещасливу німецьку націю? Хіба тільки до такої дегенерації раси, якої історія людства ще не бачила¹⁰⁴.

Ці листи ясно показують, що за порівняно короткий час Митрополитове ставлення до німецьких окупантів докорінно змінилося. Спершу він був налаштований оптимістично. Сподівався, що скинення радянської влади зробить можливою незалежність України. Його обнадіював той факт, що німці, на відміну від більшовиків, не виступали проти релігії як такої, і він гадав, що під новою владою Греко-

Католицька Церква матиме цілковиту свободу¹⁰⁵. В будь-якому разі, він завжди займав послідовну й недвозначну позицію щодо злочинів супроти євреїв. Це видно з його пастирських послань, два з яких названо “Про милосердя” (літо 1942 року)¹⁰⁶ і “Не убий” (21 листопада 1942 року)¹⁰⁷. Євреї, щоправда, не згадані в цих посланнях прямо, однак заклики не піднімати руку на ближнього, безперечно, стосувались і їх. Листопадове послання “Не убий” було прочитане в усіх 4500 церквах, каплицях, монастирях та школах Львівської митрополії. 1943 року Шептицький звернувся з листом до самого Гітлера, протестуючи проти гестапівських безчинств у Галичині¹⁰⁸.

ЗАХОДИ ДЛЯ ПОРЯТКУ ЄВРЕЇВ

Згідно з оцінками дослідників Голокосту, завдяки Шептицькому було врятовано як мінімум 150 єврейських життів¹⁰⁹. Ізраїль Барталя та Антоній Полонський називають учинки Шептицького “виявом людяности, що яскраво вирізнявся на тлі загальної ворожості й розпачливого становища євреїв в умовах систематичного винищення”¹¹⁰.

Іван Гірний, особистий водій Шептицького з 1941 по 1944 рік, який після війни оселився у Сполучених Штатах Америки, склав нотаріально завірені свідчення про те, що не раз транспортував євреїв до безпечного притулку. З Митрополитового відома й за розпорядженням отця Климентія він потайки доправляв євреїв (чоловіків, жінок і

¹⁰⁵ С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 456.

¹⁰⁶ A. Zięba. *Ewangelia, Ukraina // Gazeta Wyborcza* (2000), 4–5 лист., с. 23 [Це послання можна знайти в українському виданні: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 1: *Пастирське вчення та діяльність*. Львів: Місіонер 1998, с. 243–259. – Прим. ред. укр. видання].

¹⁰⁷ M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*, с. 405–417 [Це послання можна знайти в українському виданні: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 1: *Пастирське вчення та діяльність*. Львів: Місіонер 1998, с. 259–268. – Прим. ред. укр. видання].

¹⁰⁸ С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 462.

¹⁰⁹ P. Friedman. *Their Brothers' Keepers*, с. 134.

¹¹⁰ I. Bartal, A. Polonsky. *Introduction // Polin* 12 (1999) 23–24.

¹⁰³ M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*, с. 399 [Документ подано тут за виданням: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 2: *Листування*. Львів: Місіонер 1999, с. 982. – Прим. ред. укр. видання].

¹⁰⁴ Там само, с. 403 [Документ подано тут за виданням: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 2: *Листування*. Львів: Місіонер 1999, с. 985. – Прим. ред. укр. видання].

дітей) до монастирів та інших сховків – або у вантажівці “Форд” (на неї була виписана спеціальна перепустка, що дозволяла використовувати це авто для перевезення церковного майна), або на Митрополитовому приватному “Пакарді”¹¹¹. Врятованих євреїв часто забезпечували фальшивими документами; іноді для маскуванню їх одягали в монаше облачення. Авторитет Митрополита Шептицького захищав ці рейси від німецьких обшуків, що почастишали в 1943 році.

Митрополит особисто переховував багатьох євреїв¹¹². Його не зупиняло навіть те, що німці розстрілювали на місці всіх, хто насмілювався допомогти євреєві. Переховування їх у Митрополітиччх палатах ускладнювалося постійним напливом відвідувачів. Отець Королівський цитує Митрополитового листа від 28 грудня 1942 року: “Терор наростає. За останні два місяці у Львові страчено без суду понад 70 000 євреїв. Були труси і в соборі, і в мене вдома, і в капітульному домі, і в студитському монастирі за рогом”¹¹³. Рабин Давид Кагане переховувався спершу на горіщі студитського монастиря на вулиці Петра Скарги у Львові, а згодом його перепроводили до митрополітиччх бібліотеки при тому ж таки монастирі. Він пригадує, що взимку 1943–1944 років німці обшукували бібліотеку щонайменше шість разів¹¹⁴.

Старший син рабина Левіна, Курт, переховувався в кількох студитських обителях; певний час він перебував у студитському монастирі коло митрополітиччх резиденції, де працював у бібліотеці. Курт Левін, що згодом служив у Ізраїльській армії, написав свої спогади передовсім для того, щоб розповісти про виняткову мужність і керівну роль у справі рятунку євреїв “величної постаті Митрополита Андрея, графа Шептицького, чий вплив відчувався і в його Церкві, і далеко за її межами”¹¹⁵.

Шептицький не раз із ризиком для себе зустрічався з переховуваними євреями та з духовними особами, що виконували його розпорядження. Едвард Гарвіт описує, як Шептицький прийняв у себе

його матір і – дарма, що був із нею зовсім незнайомий, – врятував жінці життя, запропонувавши на вибір притулок у монастирі або фальшиві документи¹¹⁶.

Серед тих, кому Шептицький пропонував притулок і захист, було щонайменше троє рабинів: Давид Кагане та Єзекиїль Левін зі Львова і Кальман Хамейдес із Катовіц. Кагане пригадує, що в 1943 році Митрополит казав йому: “Ми проти звірств, учинених нацистами, і зробимо все можливе, щоб обвинуватити їх у нелюдськості і святотатстві... Ми, як людські створіння, зобов’язані заявити свій протест і найсуворішим чином засудити переслідування євреїв та всі види расової дискримінації”¹¹⁷.

Післявоєнна позиція Ватикану

Ватикан не поспішав належно оцінити заслуги Шептицького. Після його смерті Іван Бучко, його єпископ-помічник з 1929 по 1939 рік, почав клопотатися перед Святим Престолом про беатифікацію Митрополита Андрея. Петиція від Бучка була прийнята¹¹⁸, однак її розгляд досі не завершився.

1999 року Ватикан і Міжнародний єврейський комітет для міжрелігійних консультацій¹¹⁹ утворили Міжнародну католицько-юдейську історичну комісію у складі трьох учених-юдеїв і трьох католиків. У жовтні 2000-го ця комісія опублікувала звіт під назвою “Ватикан і Голокост”, у якому назвала Митрополита Шептицького єдиним єрархом

¹¹⁶ Edward Harvitt, свідчення під присягою, 9 трав. 1996 р., архів американського Музею пам’яті про Голокост, колекція Митрополита графа Шептицького.

¹¹⁷ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 182.

¹¹⁸ P. Friedman. *Their Brothers’ Keepers*, с. 136.

¹¹⁹ Report of the Vatican Documents on the Second World War // *Polin* 15 (2002) 411–412. До складу Міжнародного єврейського комітету для міжрелігійних консультацій, що репрезентує світове єврейство у стосунках із Ватиканом, входять представники Всесвітнього єврейського конгресу, Американсько-єврейського комітету, Антидифамційної ліги, міжнародної організації “Бнай-Брит”, Ізраїльської ради у справах міжрелігійних стосунків, а також трьох основних течій сучасного юдаїзму: реформованої, консервативної та ортодоксальної.

¹¹¹ I. Hirnyj. *Moje świadectwo // Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materialy*, с. 207–2.

¹¹² P. E. Lapide. *Three Popes and the Jews*. Нью-Йорк 1967, с. 185–187.

¹¹³ С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, с. 459.

¹¹⁴ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 188.

¹¹⁵ Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*, с. 16.

Католицької Церкви*, що мав мужність засудити нацистську кампанію проти євреїв. Комісія робить висновок:

Наприкінці 1942 року греко-католицький Митрополит Львова Андрей Шептицький звернувся до Папи з листом, у якому з цілковитою достовірністю описав жорстокості й масові вбивства, жертвами яких ставали євреї та інший місцевий люд. Наскільки нам відомо, жоден інший католицький архiereй не подавав таких безпосередніх свідчень очевидця і не висловлював так виразно свого занепокоєння долею євреїв як таких (і як головної мішені німецьких звірств)... Він публічно засудив масове винищення євреїв, попри те, що дехто з українських католиків пособляв німцям у скоєнні цих убивств⁷⁶.

Роберт С. Вістріч, єврейський член Комісії, зазначив:

З поведінкою Шептицького гостро контрастує позиція інших польських єпископів та архієпископів, які у своїх листах до Риму, опублікованих в обох частинах третього тому, не виявляли ніякого занепокоєння долею євреїв і не згадували про звірства, що проти них чинилися⁷⁷.

Голова польського єпископату примас Їльонд виступив із заявою на підтримку беатифікації Шептицького. Однак Їльондів наступник кардинал Вишинський двічі виступав проти⁷⁸ – можливо, через те, що Шептицький був римо-католиком, який перейшов на греко-католицький обряд, а до того ж польським аристократом, який став на бік українців і підтримував їхні змагання до незалежності. Польсько-

українські стосунки під час війни загострилися до краю. Наприклад, Лешек Дзігель, який пережив війну у Львові, у своїх спогадах розповідає, що в воєнні роки підпільна польська преса зображала Митрополита Шептицького як запеклого “полякожера”, який спонукав українців співпрацювати з німцями й убивати поляків. Минуло багато десятиліть, перш ніж Дзігель дізнався правду про позицію Митрополита, який категорично засуджував убивства поляків⁷⁹.

Під час свого візиту до України 24 червня 2001 року Папа Іван-Павло II віддав данину шани Митрополитові Шептицькому, сказавши: “Як при цьому не згадати далекоглядну й ґрунтовну пастирську діяльність Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького, справа беатифікації якого ведеться, і сподіваємось одного дня побачити його у славі святих?”⁸⁰. Тоді ж таки Папа причислив до лику блаженних Климентія Шептицького, що був головним виконавцем розпоряджень свого старшого брата.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ІНСТИТУТУ “ЯД-ВАШЕМ”

“Яд-Вашем”, Інститут пам’яті жертв Катастрофи і героїв опору, – це ізраїльська установа, місія якої полягає в увічненні пам’яті тих, хто загинув під час Голокосту, а також у вшануванні людей інших національностей, які ризикували своїм життям заради порятунку євреїв. У рамках цих своїх завдань “Яд-Вашем” визнає заслуги тих, хто рятував євреїв, і надає їм звання “Праведник народів світу”. Рішення про присудження цього почесного звання ухвалює незалежна комісія, яку очолює сьогодні один із суддів ізраїльського Найвищого суду. З 1963 року, коли розпочалася програма вшанування Праведників, й до початку 2005 року Праведниками народів світу визнано 20 757 осіб із різних країн (переважно європейських).

Для висунення певної кандидатури слід описати характер допомоги, наданої євреям, зазначити, чи була якась фінансова винагорода за порятунок і чи наражався рятувальник на серйозний ризик, а також

⁷⁹ L. Dziegiel. *Lwów nie każdemu zdrow*. Вроцлав 1991, с. 244.

⁸⁰ <archive.bibalex.org/web/200i0727003906/papalvisit.org.ua/eng/words.php?ac=a&id=2i9> (посилання діяло станом на 25 квіт. 2007 р.). [Вітаю тебе, Україно! Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23–27 червня 2001 року: Промови і проповіді. Львів: Свічадо 2001, с. 93].

* Курт Левін називає Митрополита Шептицького взагалі єдиним церковним єрархом, який виявив таку мужність (*Мандрівка крізь ілюзії*, с. 260). – Прим. ред. укр. видання.

⁷⁶ <www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Holocaust/vatrep.html>; <www.jcrelations.net/en/?id=970> (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.), п. 24; <bnaibrith.org/ppolicy/holocaust_issues/vatican_holocaust_report_00.cfm#24>.

⁷⁷ Vatican Documents and the Holocaust, с. 425–426; текст покликається на 3-й том видання *Actes et documents du Saint-Siège* (див. прим. 59).

⁷⁸ A. Zięba. Sheptyt’skyi in Polish Public Opinion // *Morality and Reality*, с. 391; М. Hrynchyshyn (греко-католицький екзарх Франції). *Western Historiography and Future Research* // там само, с. 425.

окреслити мотиви, якими він керувався: наприклад, дружба, релігійні переконання, міркування людяности тощо. Загалом, найліпшими обронцями певної кандидатури виступають самі порятвані, оскільки вони можуть надати безпосередні свідчення й переконливі докази.

Климентій Шептицький, якого Церква зарахувала до лику блаженних, уже визнаний – і то цілком справедливо – Праведником народів світу. Натомість справа з визнанням заслуг самого Митрополита Шептицького зайшла у глухий кут через несподівано негативну позицію комісії – і це попри неспростовні докази його бездоганної поведінки й численні свідчення тих, кого він врятував. Кажуть, що покійний Мойсей Бейський, колишній голова комісії “Яд-Вашему”, відмовлявся присудити Шептицькому звання Праведника не менш як шістнадцять разів, заявляючи, що Митрополит “не сказав прилюдно ані слова осуду про нацистські переслідування євреїв, що відбувалися в його краї просто перед його очима”⁸¹. У світли цитованих вище Митрополитових послань та листів таке твердження важко визнати справедливим.

Негативне ставлення до Митрополита зумовлене, здається, насамперед його відозвою від 1 липня й радіозверненням від 25 липня 1941 року, в яких він вітав прихід німецьких військ – дарма, що то був суто формальний жест із його боку. А проте, тільки визнавши нову німецьку владу, Митрополит міг зберегти своє становище і згодом використати його для допомоги євреям. Як уже зазначалося, особливий трагізм полягав у тому, що майже відразу після Митрополитового радіозвернення в місті почалися масштабні єврейські погроми. Усвідомивши, що коїлось навколо, Митрополит у своїх пізніших публічних виступах говорив уже в зовсім іншому тоні.

Багато аргументів проти Шептицького взяті просто з радянської пропаганди. Радянська влада вельми не любила польського графа. Так само незлюбила вона й Греко-Католицьку Церкву, і після війни її було фактично заіквідовано – її місце зайняла Російська Православна Церква. Радянська влада воліла мати справу з Церквою, підпорядкованою Московському Патріярхові, а не Ватиканові; крім того, Греко-Католицька Церква асоціювалася з незалежністю України. Відповідно, радянська пропаганда, якою були переповнені всі навчальні програми,

малювала “вкрай негативний образ” Митрополита Шептицького⁸². Закиди про те, що Шептицький “ніколи не засуджував убивства”, могли бути почерпнуті також і з післявоєнної польської пропаганди, позначеної виразним радянським впливом. Ця пропаганда окреслювала Шептицького як “чільного представника крайнього українського шовінізму й антикомуністичного, антипольського націоналізму”⁸³. Анжей Земба, професор політології та міжнародних відносин у краківському Ягеллонському університеті, дуже критично оцінює польську біографію Шептицького, що її опублікував був 1985 року – тобто ще в часи радянського домінування – такий собі Едвард Прус. Земба стверджує, що ця книжка демонструє негативне упередження щодо Шептицького, і то одночасно “зліва” й “справа”. Він, зокрема, пише:

Загалом, подана тут інтерпретація має своїми коренями наклепницькі нападки націонал-демократичної преси, збагачені “досягненнями” радянської науки... Ця спроба дискредитувати характер і особисте життя Шептицького стала для польської громадської думки першим знайомством із радянськими методами аргументації⁸⁴.

СВІДЧЕННЯ ВРЯТОВАНИХ ОСІБ

До “Яд-Вашему” та американського Музею пам’яті про Голокост подано складені під присягою свідчення щонайменше дев’яточ євреїв, що, будучи дітьми, переховувались у греко-католицьких монастирях, сиротинцях та церковних школах⁸⁵. Серед цих свідків Овед Амарант, небіж рабина д-ра Іцхака Бартфельда зі Львова; Цві Барнеа (уроджений Герберт Хамейдес), старший син рабина д-ра Кальмана Хамейдеса з Катовіц; д-р Леон Хамейдес, молодший син рабина Хамейдеса; Ед-

⁸² S. Redlich. Sheptytsky and the Jews during World War II // *Morality and Reality*, c. 146.

⁸³ Зі ст. Єжи Салецького в газеті *Trybuna Ludu*, 221 (1984), с. 4, цит. за ст.: А. Zięba. Sheptyts'kyi in Polish Public Opinion // *Morality and Reality*, c. 391–393, прим. 113, с. 402.

⁸⁴ А. Zięba. Sheptyts'kyi in Polish Public Opinion // *Morality and Reality*, c. 392.

⁸⁵ Архів американського Музею пам’яті про Голокост, колекція Митрополита графа Шептицького.

⁸¹ <gariwo.net/eng_new/attivita/attivita.php?cod=42> (GARIWO: Gardens of the Righteous Worldwide) (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.).

вард Гарвіт (уроджений Адольф Горовіц), син Амалиї та Йоахима Горовіців зі Станіслава; Курт і Натан Левіні, сини рабина Єзекиїля Левіна зі Львова; Ліліт Польман (у дівочтві Штерн), що склала свідчення від свого імени й від імени своєї матері Цецилії Штерн-Абрахам; Адам Даніель Ротфельд, син Берти з Хаєсів і д-ра Леона Ротфельда, який у 2005 році був міністром закордонних справ Польщі⁸⁶.

Крім формальних свідчень, важливі відомості містяться у спогадах тих, хто пережив Голокост у Галичині. Наприклад, один із них, Томас Гехт, пише, що в його рідному місті Буську погрому не було, бо Митрополит Шептицький “наказав своїм парохіянам не чинити погромів”⁸⁷.

2005 року ізраїльський журналіст Алекс Дорон написав до газети “Маарів” статтю⁸⁸, де запитував, чому “Яд-Вашем” так довго зволікає з ушануванням Митрополита. Він розповідав про те, як покійний професор д-р Людвіг Подошин, завідувач відділу ларингології в медичному центрі “Бен-Сіон” у Хайфі й один з тих, хто вижив завдяки Шептицькому, наполегливо добивався, щоб Митрополита таки визнали за Праведника. Всі ці свідчення вельми яскраві й не лишають місця для двозначностей; ті, хто вижив, завдячують Митрополитові своє життя і хочуть, щоб йому віддали належну шану.

Дорон вказує на те, що серед людей, які вимагали визнати Шептицького Праведником народів світу, був і професор Шимон Редліх з Університету Бен-Гуріона в Беер-Шева, ще один з тих, хто пережив Голокост у Галичині. Проти однобокого підходу комісії з нагородження Праведників протестував і покійний Натан Гросс, ізраїльський письменник і кінорежисер, що також пережив Голокост на території Польщі. Дорон цитує Гроссового листа до “Яд-Вашему”, написаного в 1997 році:

Вони продемонстрували образливе ставлення до великого приятеля євреїв і найбільшого з великих духовних провідників сучасного християнства, який у трагічні дні, коли інші, охоплені страхом, відводили очі, не зрікся своєї приязні й підкріпив її своїми вчинками. Він критикував Гімлера, писав до Папи, переховував багатьох євреїв⁸⁹.

Один із найвідоміших фактів, що засвідчують мужність Митрополита Шептицького, наведений у спогадах покійного вже львівського рабина Давида Кагане (ці спогади спираються на нотатки, що їх він вів із вересня по грудень 1943 року)⁹⁰. Кагане переховували за Митрополитовим розпорядженням навіть попри те, що він мав виразно семітські риси обличчя і в ньому легко було впізнати єврея. Пізніше були певні спекуляції з того приводу, що на старості літ Кагане почав замислюватись над позицією українців і запитувати, з яких міркувань Шептицький вітав прихід німців і чи євреїв, бува, рятували не для того, щоб повернути у християнство⁹¹. Однак щоденники самого Кагане та свідчення інших поряткованих не лишають місця для жодних застережень⁹². Та й сам Кагане у своєму інтерв'ю Еві Курек 7 листопада 1987 року, хоч і висловлював жаль із приводу того, як ставились до євреїв багато хто з українців, назвав Шептицького “високоморальною людиною” і засвідчив, що Митрополит особисто врятував його й особисто наказував монастирям переховувати єврейських дітей⁹³. Він потвердив, що головним мотивом порятунку дітей було людинолюбство, бажання врятувати їхні життя.

Кагане висловив жаль, що після визволення дехто з єврейських дітей залишився в монастирях. Однак після завершення війни більшість поряткованих дітей не повернулись у християнство, а повернулися до польської єврейської громади, щоб навчатися й жити як юдеї. У монастирях залишилися тільки найменші, в яких не лишилося нікого, хто забрав би їх на виховання. Можливо, тема навернення була піднята у зв'язку з тим, що багато євреїв, рятуючи свої життя, просили охрестити їх; це давало змогу отримати нові документи. Анна Крохмаль пише, що греко-католицьке парохіяльне духовенство за згодою Митрополита не відмовляло євреям, що зверталися з проханням про хрещення, і що, наприклад, у Перемишлянах в грудні 1942 року було охрещено близько 500 євреїв⁹⁴. Митрополит, ідучи на великий особистий ризик,

⁹⁰ Давид Кагане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 21, 23.

⁹¹ S. Redlich. *Metropolitan Sheptytskyi // Bitter Legacy*, с. 72.

⁹² Складені під присягою свідчення врятованих, архів американського Музею пам'яті про Голокост, колекція Митрополита графа Шептицького.

⁹³ E. Kurek. *Your Life Is Worth Mine*. Нью-Йорк 1997, с. 213–217.

⁹⁴ J. J. Hartman, J. Krochmal. *I Remember Every Day*. Перемишль 2002, додаток, с. 280.

⁸⁶ Див. ст. Адама Ротфельда, вміщену в часописі *Polityka*, 18 лют. 2005 р., с. 70–73.

⁸⁷ T. T. Hecht. *Life Death Memories*. Шарлоттсвіль, Вірджинія 2002, с. 98–110.

⁸⁸ A. Doron. *Holier than the Pope* (HEB.) // *Ma'ariv*, 5 трав. 2005 р.

⁸⁹ Там само.

урятував не тільки самого Кагане та його вагітну жінку, а й як мінімум 150 інших євреїв. Треба зазначити, що багато з них були обрізані, а тому їх дуже легко було виявити. В разі викриття вони були приречені незалежно від того, хрещені вони були чи ні.

Велику вагу мають недавні свідчення, що їх склали дві дочки Давида Кагане⁹⁵. Спираючись на почуте в численних бесідах у колі їхньої родини, вони засвідчують, що їхню сім'ю поряд із багатьма іншими євреями врятував від неминучої смерті саме Митрополит Андрей Шептицький, який “дуже ризикував особисто і наражав на великий ризик підлеглі йому релігійні інституції”.

Багато з підлеглих Шептицькому священиків та монахів також ризикували життям. Дехто з них згаданий у свідченнях, що зберігаються в архіві американського Музею Голокосту, в спогадах Кагане та Курта Левіна тощо⁹⁶. Серед тих, чії заслуги не забуті: ігумен Климентій Шептицький, брат Антоній, брат Варнава, Севастіян Бен, брат Боярський, Герман Будзінський, чернець Гервасій, отець Іванців, мати-настоятелька Йосифа (Олена Вітер), отець Грицай (Митрополитів секретар), отець Кипріян, отець Іван Котів, брат Лазар Мартинюк, отець Никанор, отець Платон, Володимир Поборейко, мати-настоятелька Моніка Полянська з василіянського монастиря в Підмихайлівцях, чернець Тит Процюк, брат Теодосій і отець Марко Стек⁹⁷. Принаймні двох із них: Климентія Шептицького й отця Марка Стека – “Яд-Вашем” уже визнав Праведниками народів світу.

Як розповідає отець-редемпторист Богдан Луки, ребе Кагане склав був список із більш ніж 240 українських [греко-]католицьких священиків, що рятували євреїв, – і цей список, казав сам Кагане, був далеко не повним⁹⁸. Фрідман вважає, що близько 550 греко-католицьких

ченців та черниць знали про переховування євреїв, але ніхто не зрадив таємниці німцям⁹⁹. Така велика кількість українських духовних осіб, залучених до порятунку євреїв, виразно засвідчує, що вони діяли з наказу й за згодою свого зверхника Митрополита Шептицького.

АНАЛІЗ ЗАКИДІВ ПРОТИ МИТРОПОЛИТА

На інтернет-сторінці пов'язаного з “Яд-Вашемом” Ресурсного центру Шоа в замітці про Шептицького стверджується, що він симпатизував євреям і “допоміг десяткам євреїв знайти притулок у греко-католицьких монастирях і навіть у себе в резиденції”. А проте Шептицькому закидають таке¹⁰⁰:

1. *“Шептицький не схвалював терористичної діяльності [українського націоналістичного руху], але й не засуджував її”.*

Нема ніяких сумнівів, що Митрополит Шептицький обстоював незалежність України і симпатизував українському націоналістичному рухові. Однак він не тільки не схвалював терористичної діяльності націоналістів, а й виступав проти неї твердо і категорично. Як уже зазначалося, він зайняв недвозначну позицію щодо злочинів, що їх чинили українці проти євреїв. Це видно з його пастирських послань “Про милосердя” (літо 1942 року)¹⁰¹ і “Не убий” (21 листопада 1942 року).

Шептицького не можна звинувачувати за ексцеси, яких припустилися непідконтрольні йому націоналістичні угруповання. В періоди воєн або стихійних лих, коли настає безлад і загальне замішання, нема нічого виняткового у злочинах цивільних проти цивільних; так само часто буває, що солдати – чи то самочинно, чи з наказу командування – чинять насильства над мирними людьми.

2. *“Він вітав німецьку армію як спасителів України від большевиків...”*

Радянська окупація Східної Польщі мала особливо бруталний

⁹⁵ P. Friedman. *Roads to Extinction*, с. 192.

¹⁰⁰ <www.1yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206020.pdf> (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.).

¹⁰¹ A. Zięba. *Ewangelia, Ukraina* (див. прим. 62).

⁹⁵ Нотаріально завірені заяви Рут Кагани-Геєр (від жовт. 2005 р.) та Яель Кагани (від 12 жовт. 2006 р.), зберігаються в папці К. Левіна в американському Музеї пам'яті про Голокост. Існує також лист Яель Кагани до голови “Яд-Вашему” Авнера Шалева.

⁹⁶ Курт Левін. *Мандрівка крізь ілюзії*, с. 71, 111.

⁹⁷ Свідчення Цві Барнеа, архів американського Музею пам'яті про Голокост, колекція Митрополита графа Шептицького; Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 175.

⁹⁸ <www.infoukes.com/religion/sheptytsky/> (посилання діяло станом на 15 серп. 2005 р.); отець-редемпторист Луки служив греко-католицьким парохом у Нью-Арку (штат Нью-Йорк) та в Перті (Австралія).

характер. Новий режим знищив чимало поляків та українців включно з Митрополитовим братом Левом і депортував сотні тисяч галичан у віддалені райони Радянського Союзу. Радянська влада боролася також із релігією, особливо з Греко-Католицькою Церквою. Митрополит Шептицький по собі знав, що таке заслання в Росії, адже в роки Першої світової війни сам був там засланим. З іншого боку, Шептицький навчався в молоді роки в Німеччині й мав змогу ознайомитися з культурними та науковими надбаннями німецького народу. Тому спершу він не вважав німців жорстокими варварами. Дехто скаже, що він мав би знати з преси про те, що нацисти люто переслідують євреїв. Але в той час багато хто – в тому числі й багато євреїв – просто не могли повірити у правдивість таких повідомлень, бо Німеччину все ще вважали за цивілізовану країну.

Отже, нема нічого дивного в тому, що Шептицький вітав німецьку армію, керуючись своїм особистим життєвим досвідом і своїми сподіваннями на те, що німці шануватимуть Церкву й підтримають ідею незалежної України. А чого він міг сподіватися від радянської влади, добре видно з листа, якого він написав Папському нунцію в Будапешті Анджело Ротта 30 серпня 1941 року: “Не має сумніву, що під більшовиками ми всі були засуджені майже на смерть”¹⁰².

Так чи так, сама манера Митрополитового привітання німцям показує, що вже тоді він мав певні застереження щодо нової влади. Слова вітання з’являються аж у восьмому уступі його відозви, і Митрополит одразу додає: “очікуємо мудрого справедливого проводу громадян, які узгляднили би потреби і добро всіх, замешкуючих Наш Край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народности і суспільної верстви належать”. Неважко зрозуміти, що це вітання було простою формальністю, якої очікувано від Митрополита, і що він використав цю нагоду, щоб закликати нову владу цивілізовано трактувати місцеву людинність.

¹⁰² Цит. за ст.: Т. Śliwa. Kontakty Metropolity Szeptyckiego ze Stolicą Apostolską w okresie II wojny światowej // *Metropolita Andrzej Szeptycki: Studia i materialy*, с. 199 [Документ подано тут за виданням: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 2: *Листування*. Львів: Місіонер 1999, с. 939. – Прим. ред. укр. видання].

Коли Шептицький усвідомив справжню природу німецько-фашистського режиму, він піддав його рішучому й недвозначному осудові. Згадуваний вище лист до Папи Пія XII від 29–31 серпня 1942 року наочно ілюструє хід його думок. Спочатку Митрополит сподівався, що прихід німців стане полегшею після радянських утисків, але дуже скоро зрозумів, що сталося навпаки:

Потрохи уряд встановив режим терору і корупції, насправді не-ймовірний, та який з дня на день стає щораз важчим та нестерпнішим. Сьогодні вся країна погоджується, що німецький режим є можливо до більшої міри, ніж більшовицький режим, злим, майже диявольським. Вже не менше як рік не має дня, в якому не були б сповнені страшні злочини, вбивства, крадіжки, грабунки, конфіскації, хабарництво. Жиди є першими жертвами того. Число жидів, замордованих у нашому малому краю, напевно перевищує двісті тисяч. Чим далі військо авансувало [просувалося] на Схід, число жертв зростало. У Києві через кілька днів було вбито до сто тридцять тисяч мужчин, жінок і дітей. Кожне мале місто України було свідком подібних масакрів [побоїщ], і це триває вже рік. На початку власті встидалися таких вчинків негуманної несправедливості і намагалися забезпечити себе документами, які могли б довести, що авторами цих вбивств були жителі краю або міліціонери. Але згодом вони почали вбивати жидів на вулицях, на очах всього населення і без будь-якого встиду¹⁰³.

В умовах суворої цензури важко було виступити з критикою фашистської політики і не зазнати за це репресій, однак Митрополит ясно дав зрозуміти свою позицію.

З червня 1944 року, коли до Львова повернулася радянська влада, Греко-Католицьку Церкву почали всіляко нищити, згідно з переконанням, що “релігія має бути ліквідована як пережиток капіталістичного режиму, як ворог соціалістичного ладу”¹⁰⁴. Церковне майно було кон-

¹⁰³ M. Szeptycka, M. Skórka. *Metropolita Andrzej Szeptycki: Pisma wybrane*, с. 399–400 [Документ подано тут за виданням: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність*. Документи і матеріали, 1899–1944, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 2: *Листування*. Львів: Місіонер 1999, с. 982. – Прим. ред. укр. видання].

¹⁰⁴ С. Korolevsky. *Metropolitan Andrew*, розд. 12: “The Destruction of the Greek-Catholic Church in Galicia”, с. 468.

фісковане або передане підконтрольній Москві Православній Церкві. Багато священників і ченців було заарештовано й вислано до Сибіру та Середньої Азії¹⁰⁵.

3. "...і підтримував ідею створення української дивізії в складі СС".

Про створення української дивізії "Галичина" у складі Ваффен-СС було оголошено під час урочистої церемонії 28 квітня 1943 року. Сам Митрополит не був присутній на церемонії й не виступав із пастирськими посланнями чи відозвами на підтримку її створення. Отець Гродський, один зі священників, добре знайомих із тогочасними Митрополитовими поглядами, вважає, що Шептицький не хотів уплутувати Бога в справи, якими мав би займатися український підрозділ¹⁰⁶.

Коли формувалася дивізія СС "Галичина", ідея полягала в тому, що цей підрозділ організує українських добровольців на боротьбу проти СРСР, а отже відтягне їх від партизанських підрозділів, у яких неконтрольовані ватажки могли б використати їх для убивства представників інших національностей¹⁰⁷.

Д-р Всеволод Фредерік, французький експерт у справах Східної Європи, що працював у берлінському Міністерстві закордонних справ, отримав був доручення поговорити з Шептицьким і 19 вересня 1943 року надіслав до Берліна звіт про результати розмови. Він писав, що Митрополит вважає поразку Німеччини неминучою і виступає за створення української дивізії СС із тим, щоб вона підтримувала порядок у краї до часу прибуття регулярних радянських військ¹⁰⁸. Під час тієї ж таки розмови Митрополит прямо казав Фредерікові про те, що не схвалює недюдського ставлення до євреїв, і звинувачував фашистський режим у вбивстві 100 000 євреїв у Львові й кількох мільйонів – по всій Україні. Як повідомляє Фредерік, Шептицький був непохитний у своєму переконанні, що вбивства євреїв – абсолютно неприпустимий злочин¹⁰⁹.

4. "Один із найближчих помічників Шептицького служив головним капеланом дивізії".

У червні 1943 року Митрополит вирішив призначити капеланів до дивізії СС "Галичина", яку вже сформували німці. Головним капеланом дивізії він іменував отця-доктора Василя Лабу, а капеланами – кількох інших священників. Справді, Митрополит мав близькі стосунки з отцем Лабою, але призначення капеланів до певного військового підрозділу не означає схвалення безчинних убивств. Навпаки, капелани повинні давати солдатам моральні настанови; саме таке завдання покладене на них в усіх арміях світу. Попри призначення капеланів, Шептицький не схвалював участі дивізії у жодних акціях, окрім боротьби з Червоною Армією.

У своїх спогадах про Шептицького отець Лаба, дивізійний капелан, писав:

Три роки німецького панування в Україні мало чим різнилися від панування радянського... Митрополит був приголомшений несподіваним свавільством фашистів. У приватних розмовах він остерігав високих німецьких офіцерів, що заходили до нього, про наслідки таких дій. А проте беззаконня тривали, і він апелював до німецького уряду з листовними протестами. Найвідоміший із цих протестів – це його послання під назвою "Не убий!", в якому він виступає проти геноциду євреїв. Тільки авторитет і похилий вік урятували Митрополита від фашистської тюрми й загибелі¹¹⁰.

5. "Попри свою симпатію до євреїв, Шептицький не намагався зупинити українських націоналістів, коли ті вирішили стати на бік Німеччини".

Не можна знайти виправдання для тих українців, що вбивали євреїв. Однак, підтримуючи Німеччину, український націоналістичний рух керувався прагненням здобути незалежність для України. Як і поляки, що прагнули вільної Польщі, або євреї, що мріяли про власну державу в Ізраїлі, українці хотіли державности й незалежности. Вони були глибоко розчаровані брутальним радянським режимом і бачили

¹¹⁰ Revd Dr V. Laba. *Metropolitan Szeptytsky, his Life and Accomplishments*. Рим – Торонто 1984, с. 71–72.

¹⁰⁵ Там само, с. 480–482.

¹⁰⁶ E. Prus. *Wladyka Świątojurski*, с. 271.

¹⁰⁷ A. Zięba. *Ewangelia, Ukraina* (див. прим. 63).

¹⁰⁸ H. Stehle. *Sheptyts'kyi and the German Regime // Morality and Reality*, с. 137–138.

¹⁰⁹ P. Friedman. *Their Brothers' Keepers*, с. 212.

потенційних союзників у німцях, які 1941 року вигнали з Галичини більшовиків. У кожному разі, “ставлення Шептицького до новопосталої Української Повстанської Армії (УПА), як кажуть, було досить прохолодне й обережне”¹¹¹.

Як стверджує німецький історик і журналіст Ганс-Якоб Штеле,

третього листопада 1942 року в приватному листі до Ватикану, до кардинала Тіссерана, Шептицький нарікав на те, що німці піддають українську молодь “жахливій деморалізації”: вербують її до поліції та міліції й переконують, що там вона виконує патріотичну працю, – а тим часом використовують її “для власних потворних цілей”¹¹².

Відомий історик Голокосту Філіп Фрідман так описує спроби Шептицького вплинути на українських націоналістів:

Коли в листопаді 1942 року німці з допомогою багатьох українців винищували галицьких євреїв, Шептицький погрожував “карою Божою” всім, що “проливають неповинну кров і самі себе відчужують від людського суспільства, нехтуючи те, що в цьому суспільстві є найбільшою людською святістю, себто людське життя”. Він заборонив уділяти таїнства тим, хто навернувся на фашистське євангеліє вбивства... Митрополитові звернення й пастирські листи не погамували завзяття українських колабораціоністів, а проте справили вплив на багатьох селян і робітників, а також на духовенство й інтелігенцію. Його голос – то був гучний голос протесту¹¹³.

Висновки

Уважний аналіз хронології, розуміння того, як українці (і поляки) розглядали радянську окупацію, ясно засвідчують, що критики Шептицького просто не розуміють, як розвивалися і в якому контексті відбувалися події тих часів.

На момент приходу німців 76-літній Митрополит Шептицький був немічний, хворий і не міг ходити без сторонньої допомоги, однак він виявив дивовижну мужність і силу духу, урятувавши від 150 до 200 євреїв, у тому числі й чимало дітей. У своєму листуванні з Ватиканом він висловлювався ясно і прямолінійно; він не побоявся вимагати від німецького керівництва припинити звірячу політику переслідування й мордування євреїв. Він також робив спроби вплинути на свою паству і наказував своїм підлеглим допомагати євреям.

Нема даних про те, щоб хоч один із євреїв, яких переховували Шептицький або підлегле йому духовенство, був виказаний і відданий фашистам. Для своєї пастви, для своїх соратників із числа духовенства і для врятованих євреїв він був героєм і святим чоловіком, гідним визнання й ушанування з боку “Яд-Вашему”. А проте йому відмовлено у визнанні нібито через те, що він попервах вітав німецьку армію і пробував налагодити цивілізовані стосунки з новою владою.

Інші герої тієї доби, визнані “Яд-Вашемом”, також були пов’язані з німецькою владою, а інакше просто не мали б змоги зробити те добро, яке зробили. Взяти хоча б Оскара Шиндлера, що керував фабрикою, яка постачала німецьку армію, або недавно вшанованого майора Вермахту Карла Плагге, що був членом Націонал-соціалістичної партії з 1931 по 1939 рік, але це не завадило йому вивести з Віленського гетто й переправити до табору праці багатьох євреїв, що змогли таким чином урятуватись від загибелі¹¹⁴. Цікаво зазначити, що Мойсей Бейський, голова комісії “Яд-Вашему”, який відмовився визнати заслуги Шептицького, не мав застережень проти кандидатури свого рятівника Оскара Шиндлера¹¹⁵.

¹¹¹ B. Budurowycz. Sheptyts'kyi and the Ukrainian National Movement after 1914 // *Morality and Reality*, с. 64.

¹¹² H. Stehle. Sheptyts'kyi and the German Regime // *Morality and Reality*, с. 136.

¹¹³ P. Friedman. *Their Brothers' Keepers*, с. 133–134.

¹¹⁴ A. L. Cowan. 60 Years Later, Honoring the German Army Maj. Karl Plagge, an Unlikely Hero of the Holocaust // *New York Times*, 28 бер. 2005 р.

¹¹⁵ <gariwo.net/eng_new/attivita/attivita.php?cod=42> (посилання діяло станом на 1 січ. 2006 р.).

Шептицькому – людині, яка врятувала стільки єврейських життів, – безперечно, можна пробачити те, що він покладав був певні надії на німецьку окупацію і що він не зміг зупинити злочинні дії деяких представників свого народу. Найбільше дивує не те, чого він не зробив, а те, що в обставинах того часу він зумів зробити так багато.

То була людина, про яку кажуть: “Висока людяність Шептицького й сьогодні лишається надихущим прикладом”¹¹⁶, яку один із порятованих назвав “святим чоловіком”¹¹⁷, про яку Кагане стверджує: “Саме таких незвичайних, глибоко людяних людей мали на увазі наші мудреці, коли писали: “Успадкують праведні землю, і повік будуть жити на ній”¹¹⁸.

Час спливає. Ті, кого він урятував і хто добивається його вшанування, старіють і помирають. Вони хочуть, щоб Митрополит Андрей Шептицький був пошанований без подальших зволікань. Сьогодні звання “Праведник народів світу” присуджене вже більш ніж двом тисячам українців. Настав час визнати заслуги найвизначнішого релігійного провідника українського народу, адже багато кого з цих Праведників саме він надихнув і спонукав до порятунку євреїв. Зволікати зі вшануванням того, хто з твердою наполегливістю робив так багато в той час, коли інші робили так мало, було б великою несправедливістю.

*Переклав з англійської
Роман Скакун*

¹¹⁶ Н. Troper, M. Weinfeld. *Old Wounds*. Торонто 1988, с. 17–18.

¹¹⁷ М. Gilbert. *The Righteous: Unsung Heroes of the Holocaust*. Нью-Йорк 2003, с. 41, прим. 6, цит. слова д-ра Леона Хамейдеса.

¹¹⁸ Давид Кахане. *Щоденник Львівського гетто*, с. 183.

ДОДАТОК

Док. № 58*

Пастирське послання митр. Андрея Шептицького з нагоди проголошення Української Держави 1 липня 1941 року, Львів

З Волі Всемогучого і Всемилоствитого Бога в Тройці Єдиного зачалася Нова Епоха в житті Державної Соборної Самостійної України.

Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили і проголосили ту Історичну Подію.

Повідомляючи Тебе, Український Народе, про таке вислухання наших благальних молитов, взиваю Тебе до вияву вдячності для Всевишнього, вірності для Його Церкви і послуху для Влади.

Воєнні часи вимагатимуть ще многих жертв, але діло, розпочате в ім'я Боже і з Божою благодаттю, буде доведено до успішного кінця.

Жертви, яких конечно потреба для осягнення нашої ціли, полагатимуть передусім на послушньому віддаванні справедливим Божим законам, непротивним розказам Влади.

Український Нарід мусить в тій історичній хвилі показати, що має досить почуття авторитету, солідарності і життєвої сили, щоби заслужити на таке положення серед народів Європи, в яким би міг розвинути усі Богом собі дані сили.

Карністю [Відповідальністю] і солідарністю, совісним сповненням обов'язків докажіть, що Ви дозріли до Державного Життя.

* Текст цього послання Митрополита додано до статті самим її автором, д-ром Юліаном Бусангом. Український оригінал документа подаємо за виданням: *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали, 1899–1944*, т. 2: *Церква і суспільне питання*, кн. 1: *Пастирське вчення та діяльність*. Львів: Місіонер 1998, с. 516–517. – *Прим. ред. укр. видання.*

Побідоносну Німецьку Армію вітаємо як освободительку від ворога. Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо Головою Краєвого Правління Західних Областей України Пана Ярослава Стецька.

Від уряду, Ним покликаного до життя, очікуємо мудрого справедливого проводу громадян, які узгляднили би потреби і добро всіх, замешкуючих Наш Край громадян, без огляду на це, до якого віроісповідання, народности і суспільної верстви належать. Бог нехай благословить усі Твої праці, Український Народе, і нехай дасть усім нашим Провідникам Святу Мудрість з Неба.

Дано у Львові
при Архикатедральному Храмі св. Юра
1.VII.1941 р.

+ Андрей,
Митрополит

ЮЛЯН БУСАНГ

МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ

Ще один погляд на життя й діяльність

Редагування, коректура
Люба Маринович

Технічне редагування
Роман Гера

Патріарша комісія "Справедливість і мир"
Української Греко-Католицької Церкви
пл. св. Юра, 5 Львів, 79000
Тел.: (032) 243-78-92, 240-99-44 (*135), факс: (032) 240-99-50
e-mail: jps@ugcc.org.ua; www.ugcc.org.ua

Інститут релігії та суспільства
вул. Свенціцького, 17, Львів, 79011, Україна
Тел.\факс: (032) 240-99-40 (*117)
e-mail: irs@ucu.edu.ua; www.ucu.edu.ua/irs

Підготовка до друку "Друкарські куншти"
e-mail: rhera@ugcc.org.ua. Тел.: (032) 245-10-83
Львів 2009

Наклад 500 прим.